

## Vikingetidens »historiske» danske Runeindskrifter.

### Bidrag til Spørgsmaalet om Runestenenes Tidsfæstelse.

#### I.

I sit store Runeværk har Ludv. Wimmer givet en omtrentlig Tidsfæstelse af alle i hans Tid kendte danske Runemindesmærker med de yngre Runer. Om Grundlaget for denne Datering skriver han i Indledningen (DRM. I p. CLXXIX):

»Først og fremmest har vi et antal mindesmærker, der med fuldkommen sikkerhed eller med den højeste grad af sandsynlighed omtaler historisk bekendte personligheder og begivenheder, nemlig de 18 runestene, som jeg af den grund har samlet under titlen »De historiske runemindesmærker».)»

Derpaa opregnes de enkelte Mindesmærker<sup>1</sup>, hvorefter Wimmer slutter:

---

<sup>1</sup> Over disse gives følgende Resumé: »Vigtigst er selvfølgelig de to *Jællinge-stene* med Gorms, Tyre Danebods og Harald blåtands navne. Haralds navn finder vi ligeledes på den af hans hustru rejste *Sønder Vissing-sten I*. Ikke mindre interessante end Jællinge-stenene er de to *Vedelspang-stene* . . . fra første halvdel af det 10. årh. — Om begivenhederne i århundredets slutning under Sven tjugeskægs regering fortæller *Danevirke-* og *Hedeby-stenen*, hvortil også et runestensbrudstykke i Århus (*Århus-stenen I*) må antages at slutte sig. Til den mærkeligste begivenhed i Norden i sidste fjærdedel af samme århundrede, slaget på Fyrisvoldene, sigter ikke blot de tre *Hällestad-stene* og *Sjörup-stenen* i Skåne, men efter min mening også den jyske *Års-sten*. — Til Svolderslaget hentyder uden tvivl den store Århus-sten (*Århus-stenen II*) og *Kolind-stenen*, og kort efter år 1000 møder vi på *Sjælle-stenen* Sigvalde jarls navn. Disse 16 mindesmærker lader sig sikkert eller tilnærmelsesvis

»Idet vi er istand til for nogle af de historiske mindesmærkers vedkommende at fastslå tiden for deres tilblivelse med fuldstændig, for de andres vedkommende i hvert tilfælde med tilnærmelsesvis sikkerhed, har vi herved fået faste holdepunkter for runeindskrifternes kronologi i det hele taget.»

Af de 18 Mindesmærker er der 6, der lader sig tidsfæste gennem vor historiske Viden om de Personer, der omtales i Indskrifterne, nemlig de to Stene efter *Kong Sigtrygg, Gnúpas Søn* (Vedelspang- og Gottorp-Stenene), *Kong Gorm's Sten* efter hans Hustru *Tyre* (Lille Jelling-St.), *Kong Haralds Sten* efter *Gorm* og *Tyre* (Store Jelling-St.), Stenen i Sønder Vissing, der er rejst af Tove, Mistives Datter, hvor *Harald den Gode Gormssøn* nævnes, og Mindestenen over *Ærkebiskop Absalon* og *Æsbjørn Mule* (Åsum-St.). Dateringen af disse sex Mindesmærker kan — ligesom de ndf. anførte Indskrifter paa Gunhild-Korset og Gisiko-Gemmet — betegnes som direkte historisk.

De andre Indskrifter kan kun tidsfæstes, naar man ad sproglig Vej har bestemt, hvilken Tid de tilhører. Disse Stenes Datering er derfor (i bedste Fald) kun indirekte historisk.

## II.

Vi skal nu først undersøge den lille Gruppe af direkte daterbare Indskrifter.

### 1—2. Jelling-Stenene.

I min Afh. om Jelling-Monumenterne (Scandia IV. 234—69) har jeg i Tilslutning til Prof. Lauritz Weibull fremsat og søgt at begrunde den Hypotese, at saavel Kong Gorms Mindesmærke efter hans Hustru *Tyre* som Kong Haralds

---

sikkert henføre til bestemte år . . de strækker sig over tiden fra omtr. år 935 (940) til omtr. år 1010. Til en senere tid, midten af 11. årh., hører den bornholmske *Ny Larsker-sten I*, som en søn af den bekendte Jomsviking Sigurd kåbe har rejst til minde om sin søn . . og endelig fører *Åsum-stenen* med ærkebiskop Absalons navn os helt ned til begyndelsen af det 13. årh.»

efter hans Fader og Moder var at opfatte som Sejrsmonumenter over Stenrejserne<sup>1</sup>, — dernæst at de Begivenheder, der sigtedes til med Udtrykket *Danmarkar bót*, »den der har bødet Danmark», paa Gorms Sten og »*es sár wann Danmárk alla*», »som vandt sig Danmark helt», paa Haralds Sten, var Kong Gorms Sejr over Gnúpa ca. 935 og Kong Haralds endelige Tilbageerobring af det gamle Grænseland 983, hvorefter de to Jelling-Stene kunde henføres til Midten af 930'erne og Midten af 980'erne. Dette maa dog med vor nuværende Viden om Datiden forblive en Hypotese, som det vilde være uforsvarligt at bruge som Grundlag for en almindelig Tidsfæstelse af Vikingetidens Runestene; hvad vi derimod kan vide er, at Kong Gorms Sten er rejst efter Tyres og før Gorms Død, d. v. s. at Indskriften tilhører første Halvdel af 10. Aarh., — og at Kong Haralds Sten er rejst efter Kristendommens Indførelse og Norges Erobring og før Kong Haralds Død, d. v. s. at Indskriften paa denne Sten maa stamme fra Tiden mellem ca. 970 og ca. 985. Der ligger saaledes mindst et kvart og snarere et halvt Aarhundrede imellem Affattelsen af de to berømte Indskrifter.

Denne Kendsgerning er (jfr. Scandia IV. 269) væsentlig til Oplysning om Runeindskrifternes relative Kronologi. En runologisk og sproglig Sammenligning mellem den ældre og yngre Jelling-Sten vil nemlig vise, at der overhovedet ikke kan konstateres nogen Udvikling imellem dem.

Runeformerne er paa begge nøjagtig ens, og i Brugen af dem er der ingen Forskel. — Sprogformerne er (paa en

<sup>1</sup> Overfor den Fremstilling, jeg har givet af dette Forhold, har forskellige udmærkede Forskere mundtligt og brevligt gjort gældende, at Monumenterne jo efter Indskrifternes Ordlyd er Mindestene efter Døde, ikke Sejrstene for Levende. Dette er indlysende rigtigt; jeg kan helt slutte mig til en Udtalelse herom af Dr. phil. F. Ohrt i et Brev, som jeg med hans Tilladelse anfører: »... *efter* paa Monumenterne betyder dog »til Minde om» el. lign.; formelt er Indskrifterne ristet efter Døde, og de forlanger at tages paa Ordet ogsaa reelt. Dette hindrer jo ikke, at den Tanke, der ligger *bag* Teksten, har været at forherlige de levende, Stenrejserne selv, og desuden at bevirke, at de døde, glade over at mindes, skulde give de levende Held — eller rent magisk: at den dødes Navn skulde værne Rejserens Navn» (Brev af <sup>12</sup>/<sub>11</sub> 1931).

enkelt Undtagelse nær, se ndf.) helt igennem de samme. Det kan eksempelvis nævnes, at Nasaliteten er opgivet paa begge Sten: *tanmarkar* paa Gorms Sten, *tanmaurk* paa Haralds Sten, overfor *tanmarku* paa den i adskillige Henseender ældre Skivum-Sten (Haandudg. Nr. 3). Runernes Anbringelse mellem en nedre og en øvre Rammestreg er ens, og Adskillelsen mellem Ordene ved dobbelte Punkter den samme<sup>1</sup>.

Hvis Indholdet af de to Monumenter intet oplyste om disses indbyrdes Aldersforhold, maatte man derfor slutte, at da Sprog- og Runeformer viste samme Udviklingstrin, var Indskrifterne sandsynligvis samtidige. Dog — som nævnt — der findes én Undtagelse: i det eneste Ord paa Stenene, der oprindeligt har Tvetyd: Neutr. Plur. *påusi* af Pronominet *sási* »denne«, er i den ene Indskrift den gamle Tvetydsbetegnelse i *påusi* bevaret, medens Ordet i den anden Indskrift er gengivet med Betegnelse for Enkeltlyd: *pusi*. Det kan tilføjes, at Skriftformen *påusi* findes paa de jydsk Stene fra Gunderup og Skivum, som af Wimmer henføres til Beg. af 10. Aarh., Formen *pusi* paa den jydsk Skærn-Sten, af Wimmer tidsfæstet til ca. 1000. Skulde man derfor drage Slutning om Indskrifternes Tidsfølge udfra disse Former, maatte Slutningen blive, at Stenen med *pusi* var yngre end Stenen med *påusi*. Ingen har fremsat en saadan Slutning. Aarsagen er,

<sup>1</sup> Naar Wimmer (DRM I p. 16) om Skilletegnene siger, at de »paa den mindre sten svarer til de fra ældre stene velkendte langagtige småstreger, medens den større sten har de yngre indskrifters runde punkter«, maa det forklares ved, at dette er skrevet paa et tidspunkt, da Wimmers Kendskab til de danske Runemindesmærker var begrænset; runde Punkter findes nemlig i Indskrifter, som Wimmer henfører til Beg. af 10. Aarh., fx. Læborg-Stenen (Hd. Udg. Nr. 7), langagtige Punkter eller Streger i Indskrifter, som af Wimmer henføres til 11. Aarh., fx. Grensten-Stenen (Hd. Udg. Nr. 58). Iøvrigt er Forskellen mellem runde og lange Punkter ikke gennemført paa Jelling-Stenene, se Gengivelsen Scandia IV, Pl. I og IV. — I Indledningen til DRM, der blev skrevet tilslut, har Wimmer modificeret sin Teori; han tilføjer her (I p. XIX): »Det skyldes . . . den tekniske udførelse, at punkterne paa nogle steder i senere indskrifter har faaet en langagtig form«. Naturligvis har »den tekniske Udførelse« været medbestemmende for Skilletegnenes Form saavel ved de ældre som ved de yngre Indskrifter.

at Stenene ved deres Indhold giver Oplysning om deres Aldersforhold, og nu er det just den ældre Sten, Gorms Monument, der har den yngre Sprogform *pusi*, og den yngre Sten, Haralds Monument, der har den ældre Form: *pausi*.

Den Lære, man heraf kan drage, er, at det er vanskeligt paa Grundlag af Rune- og Sprogformer at bestemme Runeindskrifternes relative Alder, endsige deres absolutte. Wimmer naar til et modsat Resultat, og da dette bygges paa en Opfattelse, der er Forudsætningen for hans Tidsfæstelses-Principper, og som endnu er almindelig raadende, skal jeg — idet jeg anser denne Opfattelse som uforenelig med en rationel Kronologi — søge at vise dens Uholdbarhed.

Om Sprogformerne *pusi* og *pausi* udtaler Wimmer (DRM. I p. 13), at det »næppe kan være tvivlsomt», at *pausi* er en »gammel skrivemåde» for den nye Udtale *ø*, og at *pusi* er en af tilfældige Pladsforhold bestemt Skrivemaade for den gamle Udtale *åu*<sup>1</sup> — at med andre Ord den Runerister, der har udført Gorms Monument, har haft den ældre Udtale med *åu*, men skrevet *u*, og den Rister, der har udført Haralds Monument, har haft den yngre Udtale med *ø*, men bevaret den gamle Skrivemaade. Af Skriftformerne kan man derfor ikke — ifølge Wimmer — i dette Tilfælde bestemme Stenenes Aldersforskel, som han ansætter til 50 Aar: Slutningen af Gorms og Slutningen af Haralds Regeringstid; men — hedder det — »dog vover jeg med største bestemthed at påstå, at mindesmærkernes hele karakter nødvendiggør antagelsen af en sådan»; hvorpaa han slutter: »Selv om vi havde stået overfor et par ikke-historiske mindesmærker, vilde jeg derfor intet øjeblik have været i tvivl om, at den mindre Jællingesten maatte henføres til første halvdel af 10. årh., nærmere ved slutningen end ved begyndelsen, den større derimod til århundredets anden halvdel, ligeledes nærmest ved slutningen».

<sup>1</sup> Som Fotografiet (Scandia IV. Pl. IV) viser, er det saa langt fra, at der ikke vilde have været Plads i Linjen til *pausi*, at denne Skrivemaade tværtimod vilde have passet bedre til Indskriftens gennemsnitlige Bogstavbredde end den uforholdsmæssige Bredde, Runerne i *pusi* har faaet for at udfylde Linjen.

Wimmer praktiserer her en Teori, som han i Die Runenschrift (p. 301) har givet et alment Udtryk: »die nähere bestimmung des gegenseitigen altersverhältnisses beruht natürlich, wo uns nicht sprachliche oder paläographische gründe leiten können, auf einer schätzung nach *dem ganzen charakter der denkmäler und inschriften*<sup>1</sup>, der ja überhaupt bei der feststellung des alters solcher denkmäler keine geringe rolle spielen darf». Dette Skøn — hedder det — er »weit verschieden von losen vermutungen».

Det er uomstrideligt, at et Mindesmærkes hele Karakter umiddelbart vil meddele den kyndige Runolog et Indtryk af Mindesmærkets Alder, ligesom den øvede Palæograf, inden han foretager en nærmere Undersøgelse af et Haandskrift, vil have et almindeligt Skøn om dets Datering. Skønnet beror dog ikke paa en mystisk Intuition, men paa en Aflejring og Sammensmeltning i Iagttagersens Bevidsthed af de Ejendommeligheder ved de enkelte Runer og Skriftræk, ved Stenens eller Pergamentets Behandling osv., der kendetegner den Periode, fra hvilken Haandskriftet eller Mindesmærket stammer. D. v. s. det sagkyndige Skøn hviler paa Kendskab til ganske konkrete Enkeltheder. Hvor saadanne Karakteristika mangler eller er ufuldkomne, vil det eneste holdbare Skøn være: Dokumentet lader sig ikke nøjere tidsfæste.

Ser man bort fra Udsmykningen af den store Jelling-Sten som et fremmed Element, og tager man for sig selve Indskrifterne, maa den kyndige uhildede Iagttagerskønne, at der ikke er nogen Aldersforskel mellem dem, eller — om han tillægger den monoftongerede Form *pusi* overfor Diftong-Betegnelsen *pausi* Vægt — at den mindre Jelling-Sten er den yngste; men vi, der véd, at der er en Aldersforskel, at den mindre Jelling-Sten er et kvart eller et halvt Aarhundrede ældre end den store, kan heraf slutte, at Epigrafien ikke har undergaaet nogen Ændring fra Gorms til Haralds Runemester, hvilket betyder, at en endog væsentlig Forskel i vore Runeindskrifters Affattelsestid ikke behøver at give sig palæogra-

<sup>1</sup> Fremhævelsen Wimmers.

fiskt eller sprogligt Udtryk. Denne paa sikkert Grundlag hvilende Slutning er af afgørende Betydning for Spørgsmaalet om ikke direkte daterbare Indskrifers Tidsfæstelse.

### 3. Sønder-Vissing Stenen.

Denne Sten, der beretter, at Tove, Mistives Datter, Harald den Gode Gormssøns Kone, lod gøre Mindesmærket efter sin Moder (se Scandia, IV 262 ff), maa naturligt henføres til Kong Harald Gormssøn — selv om det ikke kan siges at være umuligt, at der dengang har levet en anden dansk Mand ved Navn Harald, hvis Fader hed Gorm, og selv om Kong Haralds Hustru ifølge de historiske Kilder ikke hed Tove, og selv om vi intet véd om, at Harald hentedede sin Dronning fra Venderne. Vi regner altsaa med Identiteten mellem Stenens »Harald Gormssøn den Gode»<sup>1</sup> og »Kong Harald» og kan herefter tidsfæste Indskriften til 2. Halvdel af 10. Aarh. — Indskriftens Sprogform svarer til de to Jelling-Stenes, dog har S. Vissing-Stenen Præp. »efter» i den sjældnere Form *uft*, Jelling-Stenen i den almindeligere Form *aft*. Meget paafaldende er Brugen af  $\lambda$ -Runen for *æ* (*é*), en Brug der er hyppig i Vestergötland, men ikke kendes fra danske Mindesmærker; det er saaledes ikke usandsynligt, at Stenen er udført af en svensk Rister<sup>2</sup>.

### 4.—5. Vedelspang-Gottorp-Stenene.<sup>3</sup>

Disse Stene er rejst efter Kong Sigtrygg, Gnúpa's Søn, af Sigtryggs Moder Asfrid, Odinkars Datter. Da det er

<sup>1</sup> Tilnavnet »den gode» er ikke ellers hjemlet. Naar Roskildekroniken kalder Harald *mitissimus*, er dette som Modsetningsudtryk til Gorm, der stemples som *crudelissimus* (Script. Min. I, 18: »Gorm, crudelissimus rex, sedem regni apud Selandiam constituit. Huius filius mitissimus Harold fuit, qui primus apud Seland ecclesiam construxit). — Til Forklaring af Tilnavnet skriver Wimmer, at man i Tilføjelsen den gode »vel tør se et vidnesbyrd om det kærlige forhold, der har hersket mellem kongen og dronningen» (DRM. I p. 79).

<sup>2</sup> Samme Brug af  $\lambda$ -Runen findes paa Hobro-Stenen (Haandudg. Nr. 249), der med Sikkerhed kan henføres til en vestergötlandsk Rister.

<sup>3</sup> Læsningen af Vedelspang-Stenen er som bekendt paa et enkelt Punkt

Moderen, der lader Mindesmærket udføre, maa Faderen paa det Tidspunkt være død, d. v. s. at Stenene i hvert Fald er yngre end 934, det Aar Henrik I gjorde Gnúpa skatskyldig og paatvang ham Daaben. Et andet Holdepunkt er den store Jelling-Stens Meddelelse om, at Kong Harald har »vundet sig Danmark helt»; paa det Tidspunkt maa Hedebyriget være erobret. Man kan paa dette Grundlag trygt anbringe disse Stene mellem den lille og den store Jelling-Sten, hvad der passer godt med, at det er Moderen Asfrid, Hustru til Gnúpa, Kong Gorms samtidige, der har rejst Mindesmærket <sup>1</sup>.

Som paavist af Wimmer er Vedelspang-Stenen ristet af en svensk Runemester og kan derfor ikke bruges som Grundlag ved en Tidspæstelse af de danske Runemindesmærker. Gottorp-Stenen skyldes derimod en dansk Rister. Dens Rune- og Sprogformer stemmer paa alle Punkter med Jelling-Stenenes og bidrager saaledes til at bekræfte vor Opfattelse af, at der i 10. Aarh. i Jylland var en fæstnet epigrafisk Form. De fremtrædende Kendetegn for denne Form, der er repræsenteret ved de tre danske (jydske) historiske Indskrifter — den mindre Jelling-Sten, Gottorp-Stenen og den store Jelling-Sten — er følgende:

1. Sammenlignet med de ældre danske Indskrifter (Kallerup, Snoldelev etc.) har »Jelling-Gruppen» — som jeg har betegnet disse Mindesmærker <sup>2</sup> — gennemført Brug af 16-Tegns Fuparken; af de gamle for 24-Tegns Fuparken sær-omstridt, i det Wimmer læser de to sidste Ord *qu|:knubu*, hvilket han tolker *q wé Gnúpa*, medens Prof. E. Wadstein (Studier til A. Noreen, 1904, p. 282 ff.; Arkiv f. nord. Fil. 40, 1924, p. 257 ff.) læser *quV:knubu*, »og Gnúpas». Wimmers Læsning, er blevet bekræftet ved en nylig af Professor Vogt, Kiel, foretaget Undersøgelse af Originalen (velvillig brevlig Medd.); ogsaa Wimmers Papaftryk synes mig at tale for Læsningen *qui*; dog lader Tolkningen *quk* sig opretholde ved Antagelse af, at Risteren har glemte Bistaven i *V, k*.

<sup>1</sup> I »Svenskevældets Fald» har jeg søgt at underbygge den gamle Hypotese om Kong Sigtryggs Identitet med den Setricus, der 943 faldt i Normandiet (o. c. p. 47 f., 53 ff.); er denne Hypotese rigtig, har Moderen vel rejst Mindestenen, da hun har erfaret Sønnens Død — altsaa sandsynligvis en Gang i 940'erne.

<sup>2</sup> Se Lis Jacobsen, Eggjumstenen, 1931, p. 88 ff.



egne Runer er enhver Rest forsvunden. — Sammenlignet med den følgende Gruppe »Efter-Jelling»-Stenene har det 10. Aarh.'s Mindesmærker ikke et eneste Exempel paa de ny-udviklede stungne Runer († = e, ʀ = y, ƿ = g) eller andre yngre Runeformer.

2. Sprogligt har Jelling-Gruppen — i Modsætning til »Før-Jelling»-Stenene — gennemført Overgangen af ʀ till r efter Dental: *haraltr* paa den st. Jelling-Sten overfor *purmutr* paa Nørre Næraa-Stenen, og opgivet det skarpe Skel mellem Betegnelsen af nasaleret og ikke-nasaleret Vokal; Exempler findes baade paa Brugen af *a* for ældre Nasalvokal (se ovf. p. 106) og paa Brugen af *ą* for ikke-nasaleret Vokal (*aft*, »efter» Gottorp-Stenen, *sąr* »sig» St. Jell.-St.).

3. I ydre Form har Jelling-Gruppen i Modsætning til den ældre Gruppe gennemført Rammestreger og Skilletegn (langagtige eller runde Punkter), men endnu ikke som i den yngre Gruppe indført det lille Kryds (×) eller Dobbeltkryds (⊗).

Med de Forbehold, der altid maa tages overfor typologiske Tidsfæstelser (Runeristernes større eller mindre Konservatisme, deres specielle individuelle Ejendommeligheder etc.), vil det være forsvarligt at henføre Runestene med ovennævnte runiske og sproglige Karakteristika til *Jelling-Gruppen*: det 10. Aarh. vstdanske Indskrifter.

#### 6.—8. Åsum-Stenen, samt Gunhild-Korset og Gisiko-Gemmet.

Den sidste af Wimmers direkte daterbare historiske Runemindesmærker — Åsum-Stenen — fører os helt ned til 13. Aarhundrede. Denne Indskrift lyder:

+ krist : mario : sun : hiapi : þem : ær : kirku : þesi : gerþo :  
absalon : ærki : biskup : ok : æsbiorn muli :

Vi har her en til det latinske Alfabet svarende fuldt udviklet Runefupark (ligesom i Runehaandskriftet af Skaanske Lov). Sproget i Indskriften udviser et noget ældre Trin end Sproget i Sk. L., hvilket passer godt med den Tidsfæstelse, man ad historisk Vej er naaet til: første Fjerdedel af 13. Aarh. (se DRM. I p. 167 ff.).

Endnu kan to historiske Indskrifter nævnes: Gunhild-Korset, som Wimmer ikke har medtaget, og Gisiko-Gemmet, som hos W. først er kommet til senere.

Gunhild-Korset (Nationalmuseet i Kbh.), som Svend Estridsøns Datter Gunhild (Helena) har ladet udføre, bærer — foruden en latinsk Indskrift, der fortæller om Udførelsen af det smukke Kors — Gunhilds Navn, skrevet  $\text{ᚷᚢᚰᚱᚰ}$ , altsaa med stungent g (men ustungent t for d) og med ensidede Runeformer for n og t. Korset kan dateres til omkring 1100.

Gisiko-Indskriften findes paa et lille Reliquie-Gemme fra Stokkemark-Kirke (Lolland). Indskriften herpaa lyder:  $\text{†ᚷᚢᚰᚱᚰ ᚷᚢᚰᚱᚰ.ᚷᚢᚰᚱᚰᚰ, æpiscopus gisiko, d. e.}$  Navn og Titel paa Odensebispn Gisiko, der døde 1304, se DRM. IV p. 146. Som det vil ses, svarer Runeformerne i alt væsentligt til de paa Åsum-Stenen brugte.

Af de tre her anførte sene historiske Indskrifter giver Navnet paa Gunhild-Korset os Oplysning om, at ved Aar 1100 var ensidede Runer, der findes paa danske Mønter fra Midten af 11. Aarh., taget i Brug ogsaa paa andre Genstande; Åsum-Indskriften oplyser os om, at ved Aar 1200 var der udviklet en Runefupark svarende til det latinske Alfabetet, og Gisiko-Gemmet viser, at denne Fupark endnu var kendt og brugt ved Aar 1300. Men til Tidsfæstelsen af Vikingetidens Runestene er disse sene Indskrifter af ringe Værd.

### III.

I det flg. skal Indskrifterne paa de tolv ikke direkte daterbare »historiske» Mindesmærker kommenteres, idet jeg behandler dem i den Orden, i hvilken Wimmer har grupperet dem om bestemte historiske Begivenheder og Personer.

9.—11. Hedeby- og Danevirke-Stenene. Aarhus-Stenen I.

*Hedeby-Stenens* Text er flg.:

× þurlf × risþi × stin × þansi × | × himþigi × suins ×  
eftir × | erik × filaga × sin × ias × uarþ | : tauþr ×  
þa × trekiar | satu × um × haiþa × bu | × ian : han :  
uas : sturi : matr : tregr × | harþa : kuþr ×

d. e. »Tolv rejste denne Sten, Svens Hirdmand, efter Erik sin Fælle, som fandt Døden, da Drengene sad om Hedeby; men han var »Styresmand», en velbyrdig »Dreng»<sup>1</sup>.

Her omtales altsaa en Belejring af Hedeby, som — da Indskriften er dansk — maa formodes at have fundet Sted fra dansk Side, hvad der forudsætter en fremmed Besættelse af Byen. En historisk Fastsættelse af denne Begivenhed er ikke paa Grundlag af det Kildemateriale, vi er i Besiddelse af, mulig. Kampe omkring Hedeby (og Slesvig) har fundet Sted under Gorm, Harald, Svend Tveskæg, Magnus d. Gode, Svend Estridsøn; Byen er blevet angrebet af Svenskere og Nordmænd, af Sakser og Vender; men de Efterretninger, vi har om disse Kampe, er ikke af den Art, at man med Sikkerhed kan slutte, hvor omfattende Angrebene har været, om det har drejet sig om virkelige Besættelser med paafølgende Belejringer og Befrielsler eller om Slag i Byens Nærhed ell. lign. Historisk er der intet til Hinder for, at danske Drengene kan have »siddet om» Hedeby i Kampene saavel i 10. som i 11. Aarh., og Hedeby-Stenen er da ogsaa af de mange forskellige Forskere, der har omtalt denne Sten, blevet henført til meget forskellige Begivenheder<sup>2</sup>. Heller ikke kan de gode Mænd, der nævnes i Indskriften, identificeres med historiske Personer. Stenrejseren *Tolv* véd vi ligesaa lidt noget om andetsteds fra som om Styresmanden *Erik*, efter hvem Stenen er rejst. Og naar man har villet identificere den i Indskriften nævnte Høvding *Sven*, hos hvem *Tolv* er Hirdmand, med en af Danmarks Sven-Konger, saa savner ogsaa denne Antagelse tilstrækkelig Hjemmel. Grundlaget for Hypotesen er Texten paa *Danevirke-Stenen*:

: suin : kunukr : sati : | stin : uftir : skarþa | sin :  
 himþiga : ias : uas : | : farin : uestr : ian : nu : | : uarþ  
 : tauþr : at : hipa : bu

<sup>1</sup> Om Betydningen af »Dreng», se Svend Aakjær i APhS. II, p. 1—30.

<sup>2</sup> Den nyere Litteratur herom er anført af Vilh. la Cour i hans fortrinlige bibliografiske Oversigt i Sønderjyllands Historie 1931 (I p. 517).

»Sven Konge satte Sten efter Skarde sin Hirdmand, som var faret vestpaa, men nu fandt Døden ved Hedeby».

Man er gaaet ud fra, at den Belejring, der omtales paa Hedeby-Stenen, ved hvilken Erik Styresmand faldt, er samme Begivenhed, som den der har krævet Hirdmanden Skardes Liv, og at den Kong Sven, der rejste Danevirke-Stenen efter Skarde, er identisk med den Høvding, hvis Hirdmand Tolv nævnes paa Hedeby-Stenen. Herom véd vi imidlertid intet. For det første har vi ingen Ret til at identificere Hedeby-Stenens »Sven» med Danevirke-Stenens »Sven Konge». Sven var jo ingenlunde et Navn, der var forbeholdt Konger. En omtr. samtidig Sten fra Skaane, Villie-Stenen (Hd. Udg. Nr. 103) er rejst over »Sven Ballungs Søn, den første af Thegne», og Rejseren af en anden skaansk Sten, Holmby-Stenen med det smukke Vikinge-Skib (Hd. Udg. Nr. 128) bærer ligeledes Navnet paa en skaansk Høvding Sven. Heller ikke er det et Kongeprivilegium at have Hirdmænd (*hémpegi*); det er tilstrækkeligt at nævne, at Sjøring-Stenen (Hd. Udg. Nr. 38) er rejst over Øymundi, Finnulvs Hirdmand (*himpiki finulfs*), og at af Hällestad-Stenene er én rejst efter Ærre, som var Tokes Hirdmand (*himpiki*), en anden af Asbjørn, ligeledes en af Tokes Hirdmænd. — For hele Spørgsmaalet om »historiske» Indskrifter er det af fundamental Betydning, at man gør sig klart, at samme Navn ikke dækker samme Person — en Forestilling, som har været Udgangspunktet ikke blot for Wimmers, men ogsaa for hans Efterfølgeres historiske Hypoteser. Vi skal i det følgende se nok af Exemppler herpaa. Her skal det blot nævnes, at vore Runestene har adskillige Vidnesbyrd om, at flere samtidige Høvdinge har haft samme Navn; anføres kan f. Ex. Indskriften paa Hällestad-Stenen III: »Asbjørn, Tokes Hirdmand, satte denne Sten efter Toke sin Broder», hvor Stenrejseren ikke engang har fundet Anledning til at særtægne de to Toker (Samtiden vidste jo god nok Besked om dem). Hvorfor i Alverden skulde derfor den Høvding Svend, hos hvem Tolv var Hirdmand, være den samme som den danske Konge — selv om Stenen omhandlede samme Begivenhed. Og er dette Tilfældet?

Naar man er gaaet ud fra, at den Tildragelse, ved hvilken Danevirke-Stenens Skarde fandt Døden, var den Belejring, der omtales paa Hedeby-Stenen, saa er Aarsagen, at Personnavnet Sven og Stednavnet Hedeby findes paa begge Stene. Men ligesom vi ingen Ret har til at identificere de to Personer, der har heddet Sven, saaledes mangler vi Hjemmel til at identificere de to Begivenheder, der har fundet Sted ved Hedeby. Danevirke-Stenen meddeler jo blot, at Skarde, der var vendt tilbage fra et Englandstogt (»var faret vestpaa») »nú warð dóðr at Héðabý». Hvorfor skulde dette være ved en Belejring af Byen? Hvis en Mand er død Heltedøden paa Togt, i Viking, i Kamp, saa plejer Indskrifterne ikke at fortie det. Ligesom Hedeby-Stenen beretter, at Erik fandt Døden, »da Dreng sade om Hedeby», saaledes meddeler Aarhus-Stenen (Hd. Udg. Nr. 34), at »Full fandt Døden . . ., da Konger kæmpede», Tirsted-Stenen (Hd. Udg. Nr. 90, jfr. »Svenskevældets Fald» p. 150), at »Frede Frænde fandt Døden i Svitjod som den første i Kampen», Slesvig-Stenen (Hd. Udg. Nr. 250), at »Halfdan Sulkesøn fandt Døden i Kamp», Kolind-Stenen (Hd. Udg. Nr. 35), at »Toste fandt Døden i Togt østpaa», Uppåkra-Stenen (Hd. Udg. Nr. 129), at »Toke fandt Døden i Togt vestpaa», Strö-Stenen (Hd. Udg. Nr. 127), at »Asser fandt Døden nordpaa i Viking» o. s. v. — Er derimod blot Dødsstedet angivet, kan vi intet vide om, at nogen Kamp har fundet Sted. Exempler paa saadanne Indskrifter afgiver Fuglie-Stenen (Hd. Udg. Nr. 131), rejst efter en Mand, der »fandt Døden paa Gotland», Mejlby-Stenen (Hd. Udg. Nr. 47) rejst efter »Askel, der fandt Døden sammen med Tore i Øresund» (vel ved et Forlis), Sønder Kirkeby Stenen (Hd. Udg. Nr. 88) efter Askel (nok en Askel!), »som fandt Døden i »Ku»<sup>1</sup> o. fl. Med disse sidste Stene maa Danevirke-Stenen jævnføres, d. v. s.: der er intet Holdepunkt for, at Skarde er faldet i Kamp; han kan lige saa godt være omkommet ved Ulykke eller død af Sot i Nærheden af Hedeby, da han vendte tilbage fra sit Togt — den Daad, som er Berømmelsesmotivet i Indskriften. Den eneste

<sup>1</sup> Forskellige Tolkninger er givet paa dette Stednavn, uden at en afgørende Løsning er naaet.

historiske Oplysning, Danevirkestenen giver, er da, at Kong Svends Hirdmand har været paa Englandstogt og er draget tilbage til Danmark, men et saadant Togt kan have fundet Sted saavel under Svend Tveskæg som under Svend Estridsøn; vi kan derfor ikke ad historisk Vej tidsfæste Stenen nærmere end til en af disse Kongers Regeringstid. Det bliver herefter Runologens Sag at afgøre, om man kan datere de to Indskrifter paa Grundlag af deres Skrift- og Sprogformer.

Forinden skal vi imidlertid omtale den tredje af Wimmers Hedeby-Stene: Aarhus-Stenen I. Af denne er kun et Brudstykke bevaret, paa hvilket man læser (Hd. Udg. Nr. 28):

.... R : þigsla : .... n : þansi : i .. (R) : amuta : ..... s :  
ua ... u .... hiþabu

d. e. »... r Økse .... -n denne (efter) Aamunde ..... Hedeby»

Det er ikke usandsynligt, at Wimmer har Ret i at udfylde dette: »N. N. med Tilnavnet Økse rejste denne Sten efter Aamunde sin ..., som fandt Døden ved Hedeby». Derimod ses det ikke, hvorfor der skulde være nogen Forbindelse mellem Aamundes Død og den Belejring af Hedeby, der omtales paa Hedeby-Stenen (jfr. Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar, 1911, s. 103—106)<sup>1</sup>. — Som Professor von Friesen venligst har henledt min Opmærksomhed paa, findes paa Björklinge-Stenen i Uppland en Runeindskrift, som en Kvinde Ingeløg lod hugge efter sin Søn, der »fandt Døden i Hedeby» (dó i hæiðabý) uden derfor (saa vidt vides) at have været med ved nogen Belejring af Byen.

<sup>1</sup> Wimmers Kommentar til Aarhus-Stenens fragmentariske Indskrift: ».. Økse .. denne .. Aamunde ... Hedeby», er saa karakteristisk for ham og den Skole han dannede, at jeg ikke vil undlade at anføre den: »Medens kong Sven og Torlv fik lejlighed til at rejse mindesmærkerne efter hirdmanden og staldbroderen på selve kamppladsen, blev Åmundes sten rejst langt fra det sted, hvor han var falden. Danevirke- og Hedeby-stenen stod sikkert som mindstene på eller ved de faldne heltes grave; men fjernt fra Åmundes grav rejste den hjemvendte fælle eller en slægtning den sten, der skulde bringe vennens eller frændens navn og mindet om hans heldedød i kampen ved Hedeby til efterverdenen» (DRM. I p. 124).

Tilbage har vi da at undersøge de runologiske Kriterier for en Tidsfæstelse. Herom skriver Wimmer (DRM I, 118):

»Rune- og sprogformer alene afgiver et sikkert bevis for, at indskriften [paa Hedeby-Stenen] med et rundt tal tilhører år 1000. . . . At bægge stene [Hedeby- og Danevirke-Stenene] er samtidige . . . er hævet over enhver tvivl».

Om Aarhus-Stenen hedder det (o. c. p. 124): »da alle tre mindesmærker er samtidige, må Århus-stenen sigte til samme begivenhed som de to andre».

De Oplysninger selve Indskrifterne giver er følgende: alle tre Indskrifter viser, at Epigrafien fra Jelling-Gruppen har naaet et nyt Udviklingstrin, idet stungne Runer er indført. Paa Danevirke-Stenen findes *t*, *e* i *uestr*, og *ʝ*, *g* i *himpiga*, men *l* for *e* og *ʝ* for *g* er bevaret i 6 Tilfælde; paa Hedeby-Stenen synes Udviklingen videre fremskredet, her er *t* brugt i 4 Ord, *ʝ* i 3, overfor 8 med Bevaring af de gamle Tegn. Paa Aarhus-Stenen findes *ʝ* i 1 Ord, medens *l* = *e* er bevaret i 2, men af de ganske faa tilbageblevne Ord i denne Indskrift kan jo lidet sluttet. Hedeby-Stenen vidner ogsaa ved Indførelse af det nye Kors-Skilletegn (×) om et yngre Udviklingstrin. Endvidere kan det nævnes, at Aarhus-Stenen har en ung *m*-Form, og at alle tre Stene — i Modsætning til Jelling-Gruppen — har de yngre (længere) Former for »efter»: *uftiR*, *eftiR*, *i . . . R* (Jelling-Gruppe: *aft*, *aft*). Naar man betænker, hvor fast Epigrafien har været i det halve Aarhundred Jelling-Gruppen strækker sig over, maa man slutte, at Danevirke-, Hedeby- og Aarhus-Stenene, der er fra samme Egne som Jelling-Gruppen (saa der ikke kan være Tale om en stedlig Forskel), tilhører en adskillig senere Tid; med andre Ord: ud fra rent runologiske Kriterier — og forudsat en ensartet og rolig Udvikling — maatte man snarere tidsfæste disse yngre Indskrifter et halvt Aarh. efter Kong Haralds Jelling-Monument end (som Wimmer) omtr. samtidig med dette<sup>1</sup>. Endvidere maatte man datere Stenene til forskellig, ikke til samme Tid: Danevirke-Stenen som den ældste, Hedeby- og Aarhus-Stenene som yngre end hin.

<sup>1</sup> Wimmer sætter d. st. Jelling-Sten til ca. 985, Hedeby-Stenene til ca. 995.

Jeg mener imidlertid ikke, at de epigrafiske og sproglige Ejendommeligheder ved Runeindskrifterne, naar det ikke drejer sig om meget vide Tidsgrænser, kan bruges som sikkert Grundlag for Tidsfæstelsen af Monumenterne, eller rettere: jeg anser det for bevisligt, at vi med vort nuværende Kendskab til de danske Runemindesmærker, ikke kan naa videre end til en meget grov typologisk Inddeling. Vi har derfor i Øjeblikket intet Middel til at afgøre, om Indskrifter af Hedeby-Stenenes Type tilhører f. Ex. Tiden omkr. 1000 eller Tiden omkr. 1050.

### 12.—13. Aarhus-Stenen II og Kolind-Stenen.

Den næste jydsk Gruppe af historiske Runestene udgøres af to Mindesmærker fra Aarhus og Randers Amt, som begge henføres til Aar 1000. Indskrifterne paa disse Stene lyder if. Wimmer.

#### Aarhus II:

× kunulfr × auk × augutr × auk × aslakr × auk ×  
 rulfr × risþu | × stin × þansi × eftir × ful × felaka ×  
 sin × | × iar × uarþ × ustr × uti × tuþr × þa ×  
 kunukar × barþusk ×

»Gunulv og Øygøt og Aslak og Rolf rejste denne Sten efter Full deres Fælle, som fandt Døden østpaa paa Havet, da Konger kæmpede med hinanden.»

#### Kolind-Stenen:

tusti × risþi × stin | þansi × ift × tufa × is | uarþ :  
 tuþr : ustr : burþu | r × sin × smiþr × asuiþar

»Toste — Asveds »Smed» — rejste denne Sten efter Tove, sin Broder, som fandt Døden paa Togt østpaa.»

Rune- og Sprogformer paa Aarhus-Stenen henfører — ligesom den ornamentale Udsmykning — dette Mindesmærke til en væsentlig yngre Tid end Jelling-Gruppen og til et senere Tidspunkt end Hedeby-Stenene. Ved Siden af den til Hedeby-Indskriften svarende Brug af † og † og den længere



Form *eftir* træffer vi af yngre Karakteristika: Pronominalformen *iaR* for ældre *ias* (*is*), Monoftongering i Ordet *tupr* (døðr) overfor *taupr* paa Hedeby-Stenene, og som Skilletegn gennemført  $\times$ . Dette Skilletegn er ogsaa brugt paa Kolind-Stenen, der ligeledes har gennemført Monoftongering, men paa andre Punkter er denne Indskrifts Former afgjort ældre end Aarhus-Stenens; særlig maa det nævnes, at Kolind-Stenen ikke har en eneste stungne Rune, at den har den ældre korte Form *ift* »efter» og den ældre Pronominalform *is*; desuden har den rigtig etymologisk Brug af a-Runen: *pansi*, *asuiþar* overfor Aarhus-Stenens: *pansi*, *aslakr*, m. m. — Skal man derfor udfra Rune- og Sprogformer datere de to Indskrifter, vil Kolind-Stenen blive at anbringe mellem Jelling-Gruppen og Hedeby-Stenene, Aarhus-Stenen efter disse, med en rund Tidsangivelse henholdsvis ved Begyndelsen og ved Midten af 11. Aarhundrede. — Væsentligt for den typologiske Datering er Konstateringen af de krydsende kronologiske Mærkelinjer. Paa Hedeby-Stenen: udbredt Brug af stungne Runer, den yngre Præp.-Form *eftir*, a-Runen for nasaleret a (*han*, *matr* ofl.) overfor Kolind-Stenens gennemførte Brug af a, den ældre Form *ift*, ikke stungne Runer, — og saa ved Siden heraf: paa Kolind-Stenen den yngre gennemførte Monoftongering: *é* for ældre *æi*, *ø* for ældre *âu*, overfor Hedeby-Stenens *haiþa-*, *taupr*. Yngre og ældre Sprogformer krydser altsaa hinanden: én Runemester, én Risterskole, én Egn i Landet kan være konservativ paa et Punkt, nymodens paa andre og omvendt; det er med andre Ord ikke muligt at bygge en sikker relativ Kronologi paa bestemte runologiske Kendemærker, derimod kan man vel nok i store Træk fastsætte den relative Kronologi, naar Hensyn tages til samtlige Ejendommeligheder, saaledes som jeg har gjort ved den ovf. anførte Tidsfæstelse af Kolind-, Aarhus- og Hedeby-Stenenes indbyrdes kronologiske Forhold.

Det Resultat, jeg her er naaet til, stemmer ikke med den gængse paa Wimmers Datering hvilende Opfattelse af Aarhus-Stenen. Om dennes Indskrift hedder det i Runeværket: »Rune- og sprogformer viser med fuldkommen sik-

kerhed, at den store Århus-sten med et rundt tal tilhører år 1000» (DRM. I. p. 133).

Til denne Tidsfæstelse turde Wimmer være naaet ud fra sin Tolkning af Stenens Slutning, som lyder: »hvilken anden kamp skulde der vel menes med det søslag, hvori en dansk mand ved år 1000 faldt østpaa, da kongerne kæmpede med hinanden, end selve kongeslaget ved Svolder».

Forudsætningen for denne Tolkning er Læsningen *ustr*  $\times$  *uti*, »østpaa paa Havet» af Stedet mellem *uarþ* og *tupr*; dette Sted er imidlertid saa medtaget (og har — som Magnus Petersens Tegning 1879 hos Thorsen viser — været det ogsaa før Wimmers Tid) at en blot tilnærmelsevis sikker Læsning af de sparsomme Runerester er umulig. Kun en eneste Rune staar kraftigt og klart, det er første Rune i Wimmers *uti*, og heraf ses, at Wimmers hele Læsning er uholdbar, Runen er nemlig ikke  $\mathfrak{N}$ , *u*, men  $\mathfrak{N} y$ <sup>1</sup>. Ordet kan derfor ikke være *uti*. Efter den bevarede Text maa Partiet mellem *uarþ* og *tupr*, hvor der formentlig har staaet en halv Snes Runetegn, indholdsmæssigt bestemmes til et Præpositionsled bestaaende af Præp. + et Substantiv (Stednavn, Personnavn eller Artsnavn).

Om det er muligt paa Grundlag af den bevarede Rune *y* at udfylde Lakunen, skal jeg lade usagt; med Svolder-Slaget turde Aarhus-Stenen i hvert Fald være uden Forbindelse (Jfr. Lauritz Weibull, Kritiska Undersökningar, 1911, p. 128—129)<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Wimmers Bemærkning (DRM. I. p. 131) om, at Fordybningen »er et naturligt hul i stenen, ikke et hugget punkt» er — efter hvad en indgaaende Undersøgelse af Stenen (1931) viste — ikke rigtig. Punktet kan efter sin Karakter (den glatte Bund etc.) og under Hensyn til Stenarten (Granit) ikke være en naturlig Fordybning eller en tilfældig Lædering, men maa være hugget, hvad ogsaa stemmer med dets Anbringelse i  $\mathfrak{N}$ -Runens Midte. — Herved markeres yderligere Aarhus-Stenens runologisk unge Alder; det stungne *y* møder vi ellers først paa Sjælle-Stenen.

<sup>2</sup> Den Mulighed skal antydes, at Udtrykket »þá kunungar barðusk» tilhører et fast poetisk Inventar og er nedarvet fra en Tid, da Konger ikke behøvede at være Landskonger, men kunde være Smaakonger eller Vikingekonger. Samme Udtryk findes paa en Sten i Råda Kirke i Västergötland

I Modsætning til Aarhus-Stenen kunde Kolind-Stenen uden Vanskelighed henføres til »med et rundt tal år 1000», men da dennes Indskrift fortæller om en Mand, der faldt paa Togt »østpaa» — et Udtryk, der vistnok (at dømme efter svenske Runeindskrifter) har været en fast Terminus for Tog til Gardarige eller Miklagaard, ligesom »vestpaa» nok er fast Udtryk for Tog til de britiske Øer — og da der i hvert Fald ikke her er Tale om noget Søslog og heller ikke om noget Kongeslag, fattes Grundlaget for at knytte denne Sten til en bestemt historisk Tildragelse (Jfr. Krit. Unders. l. c.).

#### 14. Sjælle-Stenen.

Den sidste af de jyske historiske Runemindesmærker har — efter Wimmer — flg. Ordlyd:

: fraystain : sati : stain : þensi : uft : gyrþ : laga :  
 man : sin : brupur : sig|ualta : (ian : han) . . . . (na) :  
 trekia : a : iums : eþi :

»Frøystæin satte denne Sten efter Gyrd Lange sin Hirdmand, Sigvaldes Broder, men han [var gævest] af de tapre Mænd paa Joms-Ed».

Indskriftens Sprog- og Runeformer viser if. Wimmer (DRM I p. 148), at Sjælle-Stenen er »lidt yngre» end Aarhus-Stenen (der jo henføres til Aar 1000), »men at den under ingen omstændighed tør sættes senere end år 1010». Derefter identificeres Stenens Sigvalde med Jomsvikingen Sigvalde Jarl, Stenens Navn paa Broderen Gyrd jævnføres med Sagaens paa Sigvaldes Søn Gyrd, Tilnavnet »den lange» faar sit Sidestykke i Tilnavnet paa Sigvaldes Broder »Tor-kel den høje», og Stednavnet Joms-Ed bliver den Landtunge paa Øen Jóm, hvor Jomsborg skal have ligget (DRM. IV. p. LXXXVI).

Som jeg udførligt har gjort Rede for i en Afh. 1927

(Torin Nr. 14): »Thorkil satte denne Sten efter Gunne, sin Søn, som fandt Døden i Strid, da Konger kæmpede» (*er bardusk kunungar.*)

(Festskrift til Kr. Erslev, p. 85—106) er det sidste Stednavn usikkert, men kan dog sikkert ikke læses *iums*:<sup>1</sup>, endvidere er *trekia* fejllæst for *tuekia* »Tvægge», Stykket mellem *ualta* og *tuekia* er saa afslidt, at det næppe kan rekonstrueres, *laga* er fejllæst for *lags*, saa Talen ikke er om en Gyrd Lange, men om Gyrd, Frøystæins lagsmannr<sup>2</sup>. Indskriften som Helhed maa altsaa gengives:

»Frøystæin satte denne Sten efter Gyrd sin Lagsmand, Sigvaldes Broder [men han fandt Døden i?] Tvægges [Følge?] paa . . . Hede (Ed?)».

En Identifikation af Sigvalde med Sigvalde Jarl savner da Hjemmel i Indskriften, hvortil kommer, at dennes Rune- og Sprogformer ikke henviser Mindesmærket til Tiden omkr. 1000, men snarere til Midten af 11. Aarh. med Indskriftens saa godt som gennemførte Brug af stungne Runer, se Festskr. Erslev p. 93.

#### 15.—19. Hällestad-Stenene I—III, Sjørup-Stenen, Aars-Stenen.

Af Runemindesmærkerne paa Øerne er ingen af Wimmer henført til historiske Personer eller Begivenheder<sup>3</sup>, medens W. grupperer fire skaanske Mindesmærker om Kampen paa Fyrissletten, til hvilken Kamp ogsaa den jydsk Aars-Sten henføres.

Disse kendte fem Indskrifter lyder:

Hällestad I:

: askil : sati : stin : þansi : ifti[R] | : tuka : kurms :  
sun : sar : hulan : | trutin : sar : flu : aigi : at : ub :  
| : salum

<sup>1</sup> -s : *eþi* maa vist desuden snarere tolkes »s Hede» end »s Ed».

<sup>2</sup> Dette Ord har jeg i den anførte Afh. tolket »den, man er i Lag med» = félagi, Fælle; Ordet har dog — som nævnt af Erik Moltke (APhS. VII. p. 93) — en noget andet Brug end Fælle, der altid bruges om Forholdet til en Ligestillet, medens lagsmannr ogsaa (og ofte) bruges om Forholdet til den, i hvis Følge man er.

<sup>3</sup> I »Svenskevældets Fald» er det forsøgt at sandsynliggøre, at den lollandske Sædinge-Sten staar i Forbindelse med Syddanernes Frigørelse for Svenskevældet omkr. 940.

satu : trikar : iftir : sin : brup(r) | stin : a : biarki :  
 stuþan : runum : þir : | kurms : tuka : kiku : nistir

»Askel satte denne Sten efter Toke Gorms Søn, ham en huld Drot. Han flyede ikke ved Uppsala. — Satte Drengene efter deres Broder Sten paa Bjerg, stødt med Runer, de Gorms Toke ginge nærmest».

#### Hällestad II:

: askøtr : ristþi : stin : þansi : | (:) iftir : airu :  
 brþur : sin : ian : | : sar : uas : him : þiki : tuka :  
 nu : | : skal : stata : stin : a : biarki :

»Asgøt rejste denne Sten efter Ærre, sin Broder, men han var Tokes Hirdmand. — Nu skal stande Sten paa Bjerg».

#### Hällestad III:

: asbiurn : him : þaki : tuka : sati : stin | : þasi :  
 iftir : tuka : brupur : sin :

»Asbjørn, Tokes Hirdmand, satte denne Sten efter Toke sin Broder».

#### Sjörup-Stenen:

saksi : sati : stin : þasi : huftir : asbiurn : sin : filaga  
 : tuka(s) [ : sun- ] | sar : flu : aki : a(t)ub : salum : an :  
 ua : maþ : an : uabn : afþi.

»Sakse satte denne Sten efter Asbjørn sin Fælle, Tokes Søn. Han flyede ikke ved Uppsala, men vog, saa længe han havde Vaaben».

#### Aars-Stenen:

: asur : sati : stin : þansi : aft : ual : tuka : trutin :  
 | × sin | × stin : kuask : hirsir : stanta : laki : sar : ual  
 : tuka × | × uarþa : nafni

»Asser satte denne Sten efter Valtoke, sin Drot. Stenen siger, at den vil stande her længe. Den vil give Valtokes Varde Ry»<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Wimmers Tolkning med Omstilling af Ordene til: »stin kuask stanta

Wimmer har (DRM. I 97) paa Grundlag af Rune- og Sprogformer tidsfæstet alle disse Indskrifter til »slutningen af det 10. årh.», hvorefter han konkluderer, at »Kampen ved Upsala . . . kun kan være det store slag på Fyrisvoldene mellem kong Erik og hans brodersøn Styrbjörn». Dette Slag kan ifølge Wimmer ikke tidsfæstes nøjagtigt: »vi må nøjes med at sætte det mellem 980—985». Begivenheden »skaffede kong Erik tilnavnet sejrsl».

Om denne Wimmers og andre — ældre og yngre — Forskeres Identificering af det vidtberømte Slag paa Fyrisvoldene med den paa de skaanske Runestene omtalte Kamp ved Uppsala er der fremkommet to kritiske Behandlinger: Lauritz Weibull's Redegørelse for »Slaget på Fyrisvallarne» i *Kritiska Undersökningar*, 1911, p. 76—89 (jfr. *Historisk-kritisk Metod*, 1913 p. 9—19) og Curt Weibull's *Essay om samme Emne i »Sverige och dess nordiska grannmakter»* 1921 p. 54—75. — I »*Kritiska Undersökningar*» viser Forfatteren, at Identificeringen mellem det i Sagaberetningerne (med dertil hørende Skjaldevers) omtalte Slag paa Fyrisvoldene og Runestenenes Kamp ved Uppsala mangler Hjemmel, en Opfattelse der underbygges i »*Hist.-kritisk Metod*». — Forf. af »*Sverige och dess grannmakter*» vil derimod hævde, at Skjaldedigtningens Beretning om Eriks Sejr paa Fyrisvoldene henviser til samme Begivenhed som Runestenenes Omtale af Kampen ved Uppsala, hvorimod Saga- og Krønikeberetningernes Henlæggelse af Styrbjörnslaget til Fyrisvoldene er uhistorisk og skyldes senere Lokalisering. — Forholdet imellem Skjaldeversene om Fyrisvold-Slaget og de senere Beretninger herom i Sagaerne og hos Saxo skal jeg ikke komme ind paa, da jeg mener, at Identificeringen af den i de skaanske Runeindskrifter og i de islandske Skjaldevers omtalte Kamp mangler fornødent Grundlag. De Vers det drejer sig om er Þórvaldr Hjaltason's to Strofer om Fyrisvoldslaget, i hvilke det hedder: at Erik har stillet Ulvenes

uarþa ląki hirsı, sar ual tuka nafni» er baade af runologiske, stilistiske og syntaktiske Grunde usandsynlig. Indskriften vil blive nærmere behandlet andetsteds.

Sult i Kampen paa Fyrisvoldene, at slet var det gaaet de Vikinger, der var draget hjemmefra (»heiman») til Svitjod for at vinde Rigdom: af deres talløse Hær var kun de, der flygtede, forblevet i Live; »de havde større Skarer end vi, men de var lette at faa Ram paa»<sup>1</sup>. Versene, der kun kendes fra sene Sagatexter, henføres i »Skjaldedigtningen» til omkr. 985, og erklæres i Jónsson's Litteraturhistorie for »uden al tvivl ægte» (Lit. I p. 555). — Jeg skal ikke bestride Rigtigheden hverken af Ægtheden eller Tidsfæstelsen, men ser ikke nogen tvingende Forbindelse mellem disse Vers og Indskrifterne. Curt Weibull's Bevis for Identiteten er flg.:

1. Stridsplatsen är densamma, endast nämnd med olika namn. 2. den tid, till vilken inskrifterna och verserna och därmed även händelserna kunna hänföras, är likaledes densamma. 3. inskrifternas och versernas korta berättelser . . . överensstämma så långt detta med hänsyn till deras helt skilda karaktär kan väntas. — Dette sidste Punkt specialiseres: a) de tala båda om krigare som från främmande land — från Skåne och »hemifrån till Sverige» — dragit till Uppsala och Fyrisvallarna, b) de ha där lidit ett nederlag och såsom karaktäristiskt för detta anföres angriparnas flykt.

Det er (ad 1) sandt, at Fyrissletten ligger ved Uppsala, og at Kampladsen, forsaavidt som den if. Indskrifterne laa »at Uppsalum», kan være den samme. Det er derimod (ad 2) næppe rigtigt, at den Tid hvor den i Versene og i Indskrifterne omtalte Begivenhed har fundet Sted er den samme, og det er (ad 3) urigtigt, at Indskrifternes og Versenes Beretning stemmer overens — selv om Hensyn tages til Beretningernes forskellige Karakter.

Hvis vi med Forf. gaar ud fra, at Versene er affattet i Slutningen af 10. Aarh.<sup>2</sup>, bliver Spørgsmaalet hvilke Beviser

<sup>1</sup> Jónsson, Skjaldedigtning I. B, p. 111.

<sup>2</sup> Curt Weibull skriver, at de islandske Sagaer sætter Slaget til 980—85, men tilføjer, at naar det drejer sig »om dessa för de isländska sagamännen avlägsna tider . . . måste man nöja sig med att tidsätta dem [Versene om Slaget] till slutet av det 10. århundradet». — M. H. t. Spørgsmaalet om Versenes Ægthed skriver Forf., at de »enligt vad kännare av den norsk-

vi har for, at Runeindskrifterne er fra denne Tid. — Professor Lauritz Weibull skrev allerede i 1911, at en saa snæver Tidsafgrænsning sikkert ikke er mulig, hvortil kommer »att Wimmer för att kunna få runstenarne i Hellestad och Sjörup förlagda just till denna tid, har måst skapa det ej oviktiga faktum, at runskriftens utveckling försiggått något hastigare i det östra Danmark, i Skåne, än i det västra på Jylland och på öarne» (K. U. p. 89)<sup>1</sup>. — Dette er rigtigt: Wimmers Datering af Hällestad-Stenene til 980—85, altsaa samtidig med den store Jelling-Sten, lader sig kun opretholde, hvis man antager, at Udviklingen i Skaane har været meget hurtigere end i Vest-Danmark. Herom nævner Wimmer intet, da han i 1. Bind af Runeværket tidsfæster Indskrifterne, men i Forordet til 3. Bind, hvor en Oversigt gives over de skaanske Stenes Kronologi, bringer han Orden i Udviklingen ved at fastslaa »den vigtige kendsgerning», at Udviklingen har foregaaet extra hurtigt i Skaane. Imidlertid hviler denne Kendsgerning udelukkende paa Wimmers Datering af Hällestad-Stenene og Sjörup-Stenen. Om selve Skriftens forskellige Udvikling i Øst- og Vest-Danmark ved vi intet; derimod er det et Faktum, at Sprogformerne var mere konservative i Skaane end i Jylland. Naar man derfor paa en af Hällestad-Stenene træffer Formen *trikar*, *drængar*, overfor den gamle Form *drængjar* paa Hedeby-Stenen, saa tyder dette ikke blot paa, at Hällestad-Stenene er yngre, men at de er meget yngre end Hedeby-Stenen. Dette styrkes ved Formen *ristþi* paa Hällestad II overfor ældre *risþi*, og dertil kommer saa den yngre m-Form (ʏ) overfor de jyske Stenes ældre m-Form (ϕ). Af Rune- og Sprogformer yngre end Jelling-Gruppen kan yderligere nævnes *ʏ*, *g*, for ældre *ʏ*, *k* og *iftir*, *huftir* for ældre *ift*, *uft*. En Tidsfæstelse af Hällestad-Gruppen efter

isländska skaldediktningen uttala, utan allt tvivel äro äkta», hvorefter der (p. 57 Fodn.) henvises til Jónssons Lit. hist., men denne Henvisning svækkes lidt ved, at det længere fremme om et Skjaldevers om Styrbjörn, der ligeledes af Jónsson er erklæret for ægte, siges, at det maa betragtes som »vetenskapligt obrukbart» (o. c. p. 68 Fodn.).

<sup>1</sup> Her henvises til DRM. III p. 3.



dens sproglige og runologiske Ejendommeligheder maa derfor afgjort henføre disse Indskrifter til 11. Aarhundrede.

Hvis Slaget paa Fyrissletten har fundet Sted henved 985, kan Talen paa Hällestad-Stenene, der efter deres Indhold er rejst i umiddelbar Tilknytning til Uppsalá Kampen, da ikke dreje sig om de danskes Flugt i Fyrisvold-Slaget. Men jeg ser heller ikke, at der i Indskrifternes Beretning er anden Lighed hermed end en ganske overfladisk. At Angriberne kom »hjemfra» er ikke ensbetydende med, at de kom »fra Skaane», og at Sejrherrén slog de overvundne paa Flugt, er ikke noget særegent for Slaget paa Fyrissletten. Men det centrale er, at den Overensstemmelse om Kampenes Forløb, man har villet udlæse af Indskrifterne, næppe eksisterer. — Saga- og Skjaldesproget bruger med Forkærlighed den litotiske Udtryksform, ved hvilken man i Stedet for det positive Udtryk vælger en Negation af dets Modsætning. Det klassiske Exempel paa Litoten er Chimène's Ord til Cid: »Je ne te hais point!», der er Dække for det stærke positive Udtryk: »jeg elsker dig ømt», hvorimod der ikke i Sætningen ligger noget Modsætningsforhold til andre Personers Følelser: jeg hader dig ikke (scil. som de andre gør). Fra Skjaldesproget kan — for at nævne et Exempel fra samtidige Kampskildringer — anføres et Udtryk som »hrafn né svaltat», Ravnén sultede ikke, (i Óttars Knútsdrápa, 1026), der er at forstaa: »Ravnene svælgede i Mad», — ikke: »Ravnene sultede ikke, som Ørnene gjorde». Med Udtryksformer som disse i Minde kan man ikke nære Tvivl om, hvorledes Ordene »sár fló égi» skal tolkes; »han flygtede ikke» er litotisk Udtryk for »han stormede frem». Denne Form svarer aldeles til de yndede litotiske Adjektiver for »heltemodig», som *flótt skjárr*, *flótt styggr*, *flugstygg*, »den, der skyer Flugt». Naar Hallfred Vandraadskjald i sit Ólafsdrápa kalder Olaf Tryggvesøn »flugstygg sonr Tryggva», vil han hermed alene prise Olafs Tapperhed, — der ligger i Udtrykket ingen Antydning af, at Olafs Kampfæller var fejge. Wimmer skriver (DRM. I p. 99): »af udtrykket »sár fló égi at Uppsalum» fremgaar det klart, at de danskes flugt i slaget paa Fyrisvoldene maa have været almin-

delig, da indskrifterne ellers ikke vilde have fremhævet det som en særlig udmærkelse af Toke og Asbjørn, at de ikke flygtede». Denne Tolkning, der er blevet fulgt af alle senere Forskere, Historikere saavel som Filologer, er næppe holdbar; det er filologisk urigtigt af Udtrykket »sár fló égi» (= »sár was flóttstyggr») at slutte, at der har været et Mod-sætningsforhold mellem Toke Gormsøn og Asbjørn Tokesøn paa den ene Side og deres Følge eller Kampfæller paa den anden.

Den Begivenhed, der omhandles i Þórvaldr Hjaltasons Vers om de Vikinger, der var blevet slaaet paa Flugt af Erik i Kampen paa Fyrissletten, og Runestenenes Beretning om de skaanske Høvdinger, der ikke flyede ved Uppsala, men kæmpede saa længe de havde Vaaben, mener jeg da ikke man har Ret til at identificere.

Hällestad-Stenens og Sjörup-Stenens Indskrifter fortæller intet om Vikingehærens Flugt, de forherliger alene de faldne Høvdingers heltedige Kamp.

Aarsstenen som Wimmer vil henføre til det paa Hällestad-Stenene omtalte Uppsala-Slag har hverken tidsmæssig eller indholdsmæssig nogen Forbindelse hermed.

## 20. Ny Larsker-Stenen.

Indskriften paa denne bornholmske Sten lyder if. Wimmer:

kobu : suain : raisti : stain : þina : aftir : bausa :  
 sun : sin : tr[ik : kupa]n : þan : is : tribin : uarþ : i  
 urostu : at : ut : lankiu : kup : trutin : hialbi : hans  
 ont : auk : sata : mikial

»Kaabe-Svend rejste denne Sten efter Bøse sin Søn, en gæv Yngling, som blev dræbt i Søslaget ved Udlænge. Gud Herren og Sankt Mikael hjælpe hans Sjæl».

Navnet Kaabe-Svend tolker Wimmer som Svend, Søn af Sigurd Kaabe, og efter Rune- og Sprogformer dateres Indskriften da til 1040—60 (DRM. III p. 157 f.). Skriftformen

*kþbu* kan dog ogsaa udlæses *købu*, hvorefter Navnet bliver »Køpu-swénn»<sup>1</sup>. Et Navn »Købsvend» vilde ganske svare til det baade i Vest- og Østnordisk som Mandsnavn brugte *Kaupmaðr*, *Køpman*. (Om andre Muligheder se Brøndum-Nielsens Grammatik l. c.). Men hermed bortfalder det historiske Grundlag for Wimmers Datering.

Ikke des mindre turde dette sidste af de »historiske» Runemindesmærker være af Værdi for det historiske og runologiske Studium. Dette Mindesmærke beretter jo, at et Slag har fundet Sted ved Udlænge — en lille Ø mellem Bleking og Bornholm. Intet kan vel være mere historisk sikret, end at denne Kamp *har* fundet Sted, men Middelalderens Sagaer og Krøniker er tavse derom. Heraf lærer vi, hvad adskillige Filologer og Historikere synes at betvivle, at Historien er rigere end den Viden om Tildragelserne, de kan hente i deres Aktstykker. Havde vi bevaret flere Runestene, havde vi utvivlsomt bevaret flere Navne paa ukendte Slag, og man havde maaske da betænkt sig en Smule mere paa at identificere enhver i Indskrifterne omtalt Kamp med de Kampe, der med større eller mindre Tilfældighed er blevet bevaret i senere middelalderlige Sagaer og Krøniker — disse Kilder der stadig er Indehavere af Privilegiet paa at bringe ægte historiske Beretninger.

#### IV.

Den her foretagne Gennemgang af de danske Runemindesmærker, som Wimmer i sit store Runeværk har udkaaret som historiske, og paa hvilke han derefter har opført hele den Kronologi, som Forskningen siden da har bygget videre paa<sup>2</sup>, har formentlig vist, at Grundlaget for denne

<sup>1</sup> Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik. 1928. p. 134.

<sup>2</sup> Kritiske Historikere har tidligt indset, at den minutøse Tidsfæstelse, som var angivet i Runeværket ikke lod sig opretholde, at man ikke paa Skrift- og Sprogformer alene kunde datere et Mindesmærke paa 5 eller 10 Aar, men man har ment, at Systemet holdt, naar man gjorde Afgrænsningen

Kronologi er uholdbart; ikke fordi de givne Tidsgrænser er for præcise, men fordi hele Systemet hviler paa en Fiktion, den nemlig, at man har et Middel til at bestemme Udviklingens Varighed, fordele de ikke-historiske Monumenter mellem faste historiske Holdepunkter. — De Holdepunkter, vi har, ligger alle i den ene Ende af Udviklings Vej, vi er derfor ude at Stand til ved Hjælp af Runemindesmærkerne at slutte, hvor lang denne Vej er, om Udviklingen har været hurtig eller langsom, jævn eller springende. Vi kender 3 vstdanske Indskrifter, der kan tidsfæstes til 10. Aarh., strækkende sig over 2—3 Snese Aar; inden for dette Tidsrum kan ingen Udvikling konstateres. Et kvart Aartusinde efter har vi det næste historiske Holdepunkt: Åsum-Stenen, viet Absalon og Esbjørn Mule. Mellem denne Indskrift og de sprogligt og runologisk yngste egentlige Mindesmærker er der et Spring i Udviklingen. Men hvor stort? Spørgsmaalet kan ikke besvares paa det hidtidige Grundlag; men dermed er det ikke sagt, at der ikke findes andre Midler til dets Løsning. Der findes fra Midten af 11. Aarh. en Del korte men daterbare Runeindskrifter: de danske Mønter. Runeformerne paa disse er i mange Henseender langt mere fremskredne end paa Mindesmærkerne (navnlig i Brugen af stungne Runer), men Møntomskrifterne med deres stærke angelsaxiske Paavirkning kan ikke bruges til en direkte kronologisk Jævnførelse med den gamle danske konservative Epigrafi paa Mindesmærkerne; dog kan de vistnok give os et Fingerspeg til Bestemmelse af Udviklingsgangen. Et andet vigtigt Holdepunkt har vi i Middelalderens latinske Gravstene, der afløser Runestensskikken, og som kan dateres fra første Halvdel af 12. Aarhundrede.

Man tør gaa ud fra, at Runestenene har strakt sig op til Gravstenenes Tid, eller rettere, at den gamle Sæd i de mere konservative Egne er vedblevet ind i den ny Sæds Periode. Men dermed er ogsaa i store Træk Svaret givet

---

rummeligere: »Slutningen af 10. Aarh.», »Midten af 11. Aarh.» oln. (se f. Ex. Curt Weibull, ovf. anf. Skr. p. 56).

paa, over hvor lang en Periode vore Runemindesmærker strækker sig. Dette Svar vil vise, at de stungne Runers Periode strækker sig over et Aarhundrede ligesom Jelling-Gruppens Indskrifter; men en Fordeling af Mindesmærkerne inden for dette Tidsrum kan først forsøges, naar det samlede Indskriftmateriale foreligger tidssvarende udgivet.

Det vil heraf fremgaa, at en Indskriftkronologi paa helt ny Basis maa opbygges. At Wimmers Tidsfæstelser heller ikke i store Træk kan bruges som Grundlag, vil indrømmes, naar det ses, hvor usikkert hans kronologiske Skøn viser sig, hvor det ad anden Vej lader sig kontrollere. Det er nu alment anerkendt, at Wimmers Dateringer af Indskrifterne med de ældre Runer maa vige for Arkæologernes, der fører Indskrifterne flere Aarhundreder længere tilbage i Tiden. Ved Vikingetidens Indskrifter giver Ornamenteringen intet Holdepunkt for en arkæologisk Tidsfæstelse, tværtimod har Arkæologien her bygget *sin* Kronologi paa Runeindskrifterne (jfr. Scandia IV 242—54). Men kommer vi ned i 12. Aarh. har man i Kirker og Gravstene Midler til en Tidsfæstelse af Ornamentiken, der gør det muligt indenfor et halvt Aarhundrede eller saa at bestemme Affattelsestiden af de Runeindskrifter, der findes paa eller er knyttet til arkæologisk daterbare Genstande og Bygninger. En saadan Sammenstilling er ikke foretaget af Wimmer, der har fastsat sin Kronologi udelukkende paa sit runologiske Skøn. De Resultater, dette har ført ham til, kan hverken i den absolutte eller relative Tidsfæstelse holde overfor en Kronologi, der hviler paa et alsidigt arkæologisk Kendskab til Datidens Kunst.

Direktøren for Nationalmuseet i København, Dr. M. Mackeprang, har vist mig den store Velvilje sammen med Museumsinspektør Dr. Poul Nörlund at gennemgaa det herhenhørende Materiale og til Brug for nærværende Afhandling meddele deres Dateringer af de Indskrifter, som ad arkæologisk Vej lader sig tidsfæste. Det kan herefter siges, at Wimmers Dateringer gennemgaaende er meget for sene — som Regel mellem et halvt og et helt Aarhundrede — men

i nogle Tilfælde er de for tidlige og i enkelte Tilfælde er de rigtige, hvad der viser, at Wimmer baade har manglet Evne til at bestemme Indskrifternes indbyrdes Alder og deres absolute Tilblivelsestid. Saaledes daterer Wimmer Runeligestenene (Haandudg. Nr. 191, 193 og 195) til 2. Halvdel af 13. Aarh., medens de if. Nationalmuseets Opgivelse tilhører Aarhundredets første Halvdel eller Tiden omkr. Aar 1200. Døbefonterne derimod sætter Wimmer gennemgaaende for tidligt, men nogle dog indtil et halvt Aarh. for sent<sup>1</sup>. Røggelsekarrene (Nr. 209—18) dateres af Wimmer til Slutningen af 13. Aarh., medens Nationalmuseet udtaler, at de »senest er fra Midten af 13. Aarh.»; Hæstrup-Kirkeklokke er af Wimmer dateret til 1275—1300, af Museet til ca. 1200, Øster Brønderslev Kirkebygger-Sten er af Wimmer dateret til 1210—20, af Museet til 1150—1200; Dateringen af Indskriften paa Søjlefoden i Funderkirke er if. Museets Udtalelse »absolut for sen, maaske endog 100 Aar»; Povlsker Helgenfigur dateres af Wimmer til ca. 1300, af Museet til 1200—1250, Kragelundkirke Portalsten og Sædding Kirkemur-Sten dateres af Wimmer til 1225—50, af Museet til ca. 1150, Alfabet-Stenene fra Mønsted- og Aastrup-Kirker dateres af Wimmer til ca. 1200—1220, hvad der if. Museets Meddelelse er »mindst halvt Hundrede Aar for sent».

Om Dateringen af disse Alfabet-Stene skriver Wimmer (DRM. IV p. 190), at Fuparken paa dem »i alt væsentlig stemmer nøje med fuparken på Bårsefonten, hvorfor de ligesom denne må henføres til begyndelsen af det 13. årh. (1200—1220)». De omtalte Fuparker er imidlertid paa afgørende Punkter forskellige, saa der ikke er det mindste runologiske

<sup>1</sup> Fonterne Haandudg. Nr. 197 og 198 er af Wimmer bestemt til ca. 1150, af Nationalmuseet til ca. 1200; Nr. 199—201 af Wimmer til 1175—1200, af Nationalmuseet omtr. til samme Tid; Nr. 202 af Wimmer til ca. 1200, af Nat. mus. til 1150—1200; Nr. 203 af Wimmer til 1200—1225, af Nat. mus. til 1250—75; Nr. 204—8 af Wimmer til 1225—50, af Nat. mus. til 1175—1200. — Det kan her nævnes, at Wimmers Datering af den gotlandske Indskrift paa Aakirkeby-Fonten som paavist af Sune Ambrosiani (Festskrift Montelius, 1903, pp. 17—47) er ca. et Aarhundrede for sen.

Grundlag for Samtidighed. Baarse-Fonten ansattes (som ovf. nævnt) af Nationalmuseet til 1250—75 (et halvt Aarh. senere end Wimmers Datering), Mönsted- og Aastrup-Stenene til ca. 1150—75 (et halvt Aarh. tidligere end Wimmers Datering); saaledes at der formentlig imellem de af Wimmer som samtidige bestemte Fuparker ligger et helt Aarhundrede.

Et ganske oplysende Exempel paa den modsatte Dateringsfejl: samtidige Indskrifter, der af Wimmer er bestemte med vidt forskellige Affattelsestider, afgiver to Runestensfragmenter fra Klemensker paa Bornholm. Det lille Fragment Klemensker III anser Wimmer (DRM. III. p. 214) »for nærmest beslægtet med Klemensker-Stenen II», der tidsfæstes til »midten af 11. årh». Imidlertid er det ved en Undersøgelse 1931 lykkedes Erik Moltke at paavise — ved Hjælp af Diabasgange i Stenene — at det lille Brudstykke hører til samme Monument som et større Fragment, Klemensker V, der af Wimmer (DRM. III p. 314 f.) tidsfæstes til »omkr. 1200».

Med en saadan Usikkerhed i det kronologiske Skøn tør det anses för givet, at Wimmer (uden at dette har været ham bevidst) har bygget sine Dateringer af Rune- og Sprogformer i de historiske Indskrifter paa det tidsmæssige Kendskab til de Personer og Begivenheder, der efter hans Formodning var omtalt paa Stenene, og at et objektivt Grundlag for hans Dateringer mangler.

---

#### Tillæg.

Den foregaaende Fremstilling af Wimmers Tidsfæstelser af de danske Runcindskrifter bør ses i Sammenhæng med hele den nyere Runologi. Det er jo langt fra saadan, at Wimmer har været mindre kritisk end hans Samtidige og Efterfølgere. Tværtimod. Som Motto foran »De historiske Runemindesmærker» satte Wimmer Caspar Paludan-Müllers Ord: »modsigende Monumenterne Sagnet, maa dette vige

som Digt eller Misforstaaelse eller Fejltagelse»; og imod Ole Worms »historiske» Behandling af Runemindesmærkerne skrev han, at Worm følte »en særlig tilfredsstillelse ved at kunne bringe de på runestenene forekommende navne i forbindelse med kendte historiske personer eller begivenheder» (Universitets Program 1895 p. 24). I Virkeligheden har Wimmer da været kritisk indstillet, men Tiden var ikke inde til en streng metodisk Kritik i denne Videnskab, der altfor ofte har været parret med historisk Dilettantisme.

Ser man paa Forholdet i Norge og Sverige, synes den historiske Fantasi endnu mere uhæmmet end i Danmark. Nordens genialeste Sprogforsker Sophus Bugge opstillede ikke blot — ved Siden af overmaade frugtbare Teorier — store fantastiske Hypoteser, men han fremsatte ogsaa Enkelt-Opfattelser, som maatte falde for en kritisk Vurdering. Og Bugges Efterfølger Professor Magnus Olsen, har taget hans dristige Kombinationsevne i Arv. I Sverige har det sidste Slægtleds førende Runologer, Erik Brate og Professor Otto von Friesen, i Paavisningen af »historiske» Runeindskrifter ingenlunde indtaget et mere kritisk Standpunkt end deres danske og norske Fagfæller.

I det følgende skal der gives nogle nyere Exempler herpaa, til Vidnesbyrd om, hvor stor Udbredelse den historiske Identificeringsmetode stadig har, og hvor paakrævet en rationel Datering af Indskrifterne er, ved hvilken de usikre Hypoteser udskilles, og man prøver at finde et trygt Grundlag for Kronologien.

#### 1. Oddernæs-Stenen (den yngre Indskrift).

Til de faa historiske Indskrifter, der er bevaret fra Norge, har man fra Worms Tid henført den mægtige 3—4 Meter høje bautaformede Runesten paa Oddernæs Kirkegaard.

Paa denne findes to Indskrifter: en ældre og meget utydelig, der ikke vedkommer os her, og en yngre, der af Mag-



nus Olsen (i Mindeskrift over Sophus Bugge, 1908, p. 8 ff. og i Norske Bygder II 1927, p. 170 ff.) gengives:



ayintr × karþi × kirkiu × þisa × kosunr × olafs ×  
hins × hala × aopali × sinu ×

»*Öyindr gerði kirkju þessa goð/sunr Ólafs hins helgha á óðali sinu*».

»*Øivind, Olav den helliges gudsøn, gjorde denne kirke paa sin odel(sgaard)*».

Medens Læsningen, der gaar tilbage till M. F. Arendts fortræffelige Tegning 1805, ikke paa noget Punkt volder Tvivl<sup>1</sup>, har Tolkningen af Indskriftens mest betydende Ord: *hins hala* været omstridt.

*Olafs hins hala* er Gen. af *olafr hin hali*; det siste Ord er regelmæssig Skriftform enten for det old-norske Adjektiv *háll*, best. Form *háli*, eller for Adjektivet *hallr*, best F. *halli*; andre oldnorske Adjektiver kan Indskriftformen ikke dække, men disse to dækker den til Fuldkommenhed. M. H. t. Betydningen skal nævnes, at *háll* dels er et Adj. »glat» — — der næppe kan bruges som Betegnelse for Mennesker og som man derfor her kan se bort fra, — dels et (vistnok hermed ubeslægtet) Adj. med Betydning »listig, svigefuld». Adjektivet *hallr* betyder »hældende», »i skraa Stilling». Da *háll* har en saa decideret nedsættende Brug, vilde jeg være tilbøjelig til at tro, at man — selv om vi har Exempler paa Navne og Tilnavne, hvis egentlige Betydning ikke er rosende — snarest i Indskriftens *hins hala* har Adjektivet *hallr*, saaledes at *olafr hin hali* kunde gengives »Olaf den skakke», jfr. en Sætning som »*berr hann hallt höfuðit*» o. lign. (se Fritzner I. 709).

<sup>1</sup> Gengivelsen af *þisa* ved  (Mindeskrift Bugge p. 9) er ikke helt korrekt, idet Indskriften — som det fremgaar af et fortrinligt Papaftryk, der med stor Elskværdighed er tilstillet mig af Lektor E. Heide Sørensen, Kristianssand — paa dette Sted har den sjældnere s-Form , stemmende med Arendts Tegning. Papaftrykket viser desuden, at Læsningen *kosunr*, der har vakt Historikeres Tvivl (se ndf.), er absolut sikker, og at hele Ristningen er gjort med den største Omhu — og overordentlig vel bevaret.

Magnus Olsen forklarer imidlertid *hala* som Fejlskrift for *halha*, udlæst *hælgha*, »den hellige», med Tilføjelse af, at »*h* let kan være udeglemt, da det forekommer straks foran i samme ord». En Udeladelsessynd af denne Art hører dog ikke til det almindelige palæografiske Synderegister (den vilde svare til Fejl som »Helest» for Helhest. »Tane» for Tante, »Malø» for Malmø ell. lign.). Og det kan ikke være tilladeligt at forudsætte en sjælden Fejlskrift, naar Ordet som det staar giver god Mening. Havde den omsorgsfulde Runerister villet skrive *Olafs hins hælgha*, havde han næppe glemt den for Navnets Forstaaelse mest betydningsfulde Rune. — Den Slægthistorie om Øyvinds Æt og dens Forhold til Kong Olaf, som Magnus Olsen med stor Skarpsindighed opbygger, mangler derfor objektiv Basis <sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Nogle Linjer af denne sindrigt konstruerede Historie skal anføres. Efter fra Heimskringla at have meddelt en Fortælling om en Mand ved Navn Eivind úrarhorn »som havde sin æt fra Øst-Agder» (der dengang if. M. O. sandsynligvis ogsaa omfattede Oddernes), og som Olav den hellige i Sagaen kalder »hirðmann minn ok félagsmann ok kæran vin», fortsætter M. O.:

»Hvad man i sagaens ord navnlig maa lægge vejt paa, er, at Eivind fra Øst-Agder udtrykkelig siges at have været kong Olavs »kjære ven». Men dernæst maa det ogsaa fremhæves, at han efter sagaens vidnesbyrd var en mægtig mand, som raadede over et vel bemandedt skib og som derfor baade kunde kjæmpe heldig paa egen haand og yde sin norske konge og ire-kongen kraftig støtte.

»Nu ved vi af Oddernes-stenen, at der paa Oddernes ved Kristianssand har boet en øst-egdsk stormandsæt, som har haft venskabelige forbindelser med kong Olav den hellige. En mand af denne æt, som var kongens gudson, hed Eivind. Øst-Agder var i gammel tid navn paa landskabet fra Lindesnes til Rygjarbit østenfor Risør. Paa denne forholdsvis korte kyststrækning, hvor jordbruget altid har spillet en underordnet rolle, har der ikke været plads til mange stormandsætter.

»Den formodning maa derfor betegnes som særdeles vel begrundet, at sagaens Eivind, som var en mægtig mand og kong Olavs trofaste ven, har været en nær slægtning af den Eivind, som omtales paa Oddernes-stenen.

»Vikingehøvdingen Eivind úrarhorn har altsaa sandsynlig havt sit hjem paa Oddernes i det sydligste Norge, og herfra har han nemt kunnet stikke til søs for, som sagaen fortæller, at seile sydover til Frisland eller vestover

Identificeringen af Indskriftens *Olafs hins hala* med den berømte Helgenkonge gaar — som ovf. nævnt — tilbage til Indskriftens første Udgiver Ole Worm, der (Mon. Dan. p. 507) læser og oversætter Stedet: *po sunr olafs hins hala = supra filium Sancti Olai*, en Tolkning der er naturlig ud fra den Kundskab, man for tre Aarhundreder siden — i Oldtidsforskningens første Gry — havde til de gamle nordiske Sprogs Ordformer. Med det i 18. og navnlig i første Del af 19. Aarh. voxende Kendskab til Indskrifternes Sprog ændredes Forholdet, og man erkendte efterhaanden, at til Identificering af et Ord krævedes mere end en tilfældig ydre Lighed. Da Oddernæs Stenen derfor paany blev taget op til Undersøgelse, indsaa de kyndige, at dens Forbindelse med Olaf den hellige maatte opgives<sup>1</sup>.

I Slutningen af forrige Aarh. dukker imidlertid den forældede Tolkning — dog med Tvivl — frem paany hos Sophus Bugge (Jubileums-Nummer af Kristianssands Stifts-

---

til England eller indover i Østervei. Ved disse sine vikingetog i forbindelse med handelsfærder har han lagt grunden til eller i høj grad øget den velstand i sin slegt, hvorom kirken paa ættegaarden, der blev reist af en yngre slegtning af samme navn, endnu staar som et synligt minde . . .

»Det ligger uimodsigelig nærmest at tænke sig, at »Eivind, Olav den helliges gudsøn» er en søn af Eivind úrarhorn, og han maa da være født kort efter faderens død, som efter sagaen falder 1019. Det var nemlig i gammel tid regel, at en søn født efter faderens død, altid fik dennes navn.

»Kong Olav har da, kan vi tænke os, kort efter Eivind úrarhorns fald besøgt Oddernes og her staaet fadder til dennes ganske unge søn, som blev kaldt Eivind efter sin afdøde fader. Det vilde være et smukt udslag af det venskab, som kong Olav efter sagaens vidnesbyrd nærrede for sin trofaste hirdmand og handelsfælle». (Mindeskrift Bugge, p. 13—14).

<sup>1</sup> Se f. Ex. R. K. Rask i Krafts »Beskrivelse o. Kongeriget Norge» III (1826), p. 558. Det maa være tilladt her at anføre en — noget senere — saa dejlig jævn og forstandig Udtalelse af N. Nicolaysen (i Norske Fornlevninger, 1862—66, p. 266): »I fortolkningen af indskriften har man gjort sig megen umag for at faa *hala* til en forkortelse af *halga*, saaledes at den Olaf, som nævnes, skulde være Olaf den hellige; men saalænge der i det nævnte ord er god nok betydning, viser det kun en forældet kritik, at man for at gjøre gjenstanden interessantere, finder paa alskens fortolkninger, som ikke baader videnskaben det mindste, fordi alting til slutning kommer til at hvile paa en løs formodning.»

avis 1891), hvorefter Magnus Olsen i Mindeskiftet til Bugge lyser den i Kuld og Køn.

Saa længe Oddernæs-Stenen henførtes til Olaf d. helliges Gudsøn, var dens Tidsfæstelse saa nogenlunde givet. Men er Øyvinds Gudfar en af os ukendt Høvding, bortfalder dermed det historiske Grundlag for en Tidsfæstelse.

Endnu skal et Par Bemærkninger om Ordet »Gudsøn» fremsættes. I sin Omtale af Indskriften (1891) betegnede Bugge Tolkningen *kosunr* = »gudsøn» som usikker, og denne Opfattelse ligger ogsaa til Grund for en af de seneste Omtaler af Indskriften: Edvard Bull's i »Det norske Folks Liv og Historie» II, 1931 (p. 62). Jeg tror dog ikke, at Tolkningen kan volde nogen Betænkelighed.<sup>1</sup> Det synes nemlig historisk sikkert, at Betegnelserne for cognatio spiritualis og de herhen hørende Specialord er indkommet eller blevet overført til Oldnorsk samtidig med selve Fadder-Handlingen. I Hallfred Vandraadeskjalds Ólafsdrápa, der nok er forfattet umiddelbart efter Svoldr-Slaget, finder man følgende (26.) Strofe (Jónsson, Skjaldedigtning, I. B. p. 156):

Hlautk þanns æztr vas einna  
— ek sanna þat — manna  
und niðbyrði Norðra  
norðr goðföður ordinn.

»Jeg vandt den som ypperst var bleven af alle Mænd — det siger jeg for sandt — under Nordres Slægts [= Dværgenes] Byrde [= Himlen] i Nord til Gudfar». Dette gentages med omtr. samme Ord i Strofe 28. Vi har da her fra den kristne Kirkes allerførste Tid et oldnorsk Ord for cognatus spiritualis. Iøvrigt er Specialbetegnelserne Gudsøn, Guddatter og Gudmoder yderst sjældne i de litterære Kilder — og ogsaa Gudfar findes kun faa Gange<sup>2</sup>. I Kristenret-

<sup>1</sup> Stavemaaden *kosunr* = *goðsunr* er ganske normal.

<sup>2</sup> »Gudsøn» findes i 14. Aarh. i Formen *gudsøynn*, Dipl. Norv. XVI. 32, jfr. Seip, Norsk språkhistorie, 1931, p. 241; i den egentlige Litteratur er Ordet ikke hjemlet. »Guddatter» nævnes i Fritznors Ordbog fra Erkebiskop Jóns Kristenret (Norges gl. Love II). »Gudmoder» anføres uden Hjemmel i

terne bruges næsten altid Fælles-Betegnelserne *gudsifi* og *gudsifja*. Men kan Hallfred omkr. Aar 1000 kalde Olaf Trygvesson sin »Gudfar», vil der ikke fra historisk Synspunkt kunne indvendes noget imod, at Øyvind et halvt eller helt Aarhundrede efter (Indskriften er næppe ældre end Midten af 11. Aarh.) kalder sig Olaf den skakkes Gudsøn. Man tør derefter uden Betænkelse fastslaa Tolkningen af den yngre Indskrift paa Oddernæs-Runesten:

»Øyvind gjorde denne Kirke — Gudsøn af Olaf den skakke (eller: den listige) — paa sin Odelsejendom».

Med Olaf d. hellige har Indskriften næppe nogen Forbindelse.

## 2. Ledberg-Stenen. Östergötland.

Ligesom Oddernæs-Stenen har Ledberg-Stenen været henført til hellig Olafs Historie, men Kombinationen er dristigere, Grundlaget meget spinklere end ved den norske Runesten.

Den 18. Febr. 1909 offentliggjorde »Aftonbladet» en Artikel af den udmærkede Runolog Erik Brate (d. 1924) med den stolte Overskrift: »En Östgötakämpe vid Stiklastad». I denne Artikel giver Forf. en kommenteret Læsning og Tolkning af Ledberg-Stenen (der har siddet i Muren i Ledberg Kirke, men 1852 var blevet udtaget og opstillet paa Kirkegaarden). Efter at have meddelt, at der i Nærheden af Kirken findes en stor Gravhøj hedder det: »Omöjligt är icke, att stenen ursprungligen varit rest på den väldiga högen<sup>1</sup>, men i så fall innehåller troligen icke högen några lämningar

Heggstads Gammelnorsk Ordbog, men findes ikke hos Fritzner. — »Gudfader» forekommer if. Fritzner i Flatobogen, Karl Magnus Saga, og Heilagra manna sögur. — Om alle disse Ords Optagelse fra den angelsaxiske Kirke, se Taranger, Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske. Kria. 1891 pp. 329 f.

<sup>1</sup> At Runestenene er rejst paa Højene er, som vi nu véd, meget sjældent, ligesom det sikkert er sjældent, at den Høj, ved hvilken Mindestenen rejstes, var en Gravhøj over den Døde, jfr. Scandia IV p. 250 ff.

af den till hvilkens minne stenen blifvit rest, ty denne har fallit fjärran i främmande land».

Den Indskrift, der er ristet paa Ledberg-Stenen bestaar af to Dele, én, der kan gengives: »Bisi satte denne Sten efter Torgøt . . ., sin Fader sammen med Gunna»<sup>1</sup>, og én Del, der udgøres af en Lønskrift som Brate har læst:

þmi : iii : sss : ts : iii : fli

Overmaade sindrig er Brates Tolkning heraf, som jeg anfører efter det videnskabelige Standard-Værk »Sveriges runinskrifter» II (1911) p. 176: »i första och sista orden äro runorna omställda, *þmi* står för *mip*, »med, hos», *fli* för *fil*, »föll» . . . Gruppen *iii : sss* betyder tredje ättens tredje runa *p*, gruppen *s : iii* första ättens tredje runa *m*». De to Grupper »åtskiljas av runan *t* i vanlig betydelse». Herefter læses den dunkle Formular: *mip : þtm : fil* : — Den videre Tolkning er flg: »Prep. *mip* brukar antingen förekomma framför namnet på den hövding, under vars befäl den avlidne fallit, eller framför namnet på det folk, i vars land han ljutit döden, och det senare måste här vara fallet, då *þtm* slutar på dativändelsen *-m*. Något annat utländskt folknamn kan knappt gömma sig under förkortningen än isl. *þröndir*, tronderna, vars fsv. form annars icke synes vara känd; *mip þtm fil* betyder alltså: *med þröndum sæl*, »han föll hos trönderna». — Idet Indskriften herefter paa Grundlag af þ-Runen i dens oprindelige Betydning og Brug (nasaleret a i *þasi*) dateres til 11. Aarh.<sup>2</sup>, slutter Forf., at »fråga knappt

<sup>1</sup> Erik Moltke, der har undersøgt Stenen 1931, læser: *bisi\* : sati : stn : þansi : iftir : þurkut : uxxxx : bit\* : faþu(r) : sin : uk : þu : kuna : bapi : þmk : iii : sss : ttt : iii : lll* :. — Moltkes Redegørelse for Læsning og Tolkning af Indskriften, med Fotografier af Stenen, vil blive offentliggjort i nær Fremtid.

\* Læsningen af Runen þ ikke helt sikker.

<sup>2</sup> Hvorledes Brate paa Grundlag af en Runebrug, der gaar tilbage til 800 og kan strække sig ned i 11. Aarh., er kommet til den nævnte Datering, er ganske gaadefuldt. Meget snarere maatte man efter Runeformerne og den etymologisk gennemførte Brug af þ, a og t, a, sætte Indskriften til 10. Aarh. At gammel Diftong (-gaut, þau, auk) gengives ved Enkeltrune (-kut, þu, uk)

kan vara om annan härnad än slaget vid Stiklastad d. 29. juli 1030, där Olov den helige stupade mot norska bondehären. Olov hade svenska hjälptrupper i slaget . . . Torgöt har varit en av de svenska krigare, som lockats av tillbudet att förvärva gods och ära, men han föll i striden». I Artiklen i »Aftonbladet» tilføjer Brate: »men att hans namn blef frejdadt genom denna härnad, visar oss ännu runstenen, som restes till hans åminnelse».

Paa Ledberg-Stenens to Bredsider findes en mærkelig Billedristning. Paa den ene Side: under hinanden to med fuld Rustning udstyrede Kæmper, under hver af dem et ulve- eller hundelignende Dyr, og (som det viste sig, da Stenen blev opgravet) ved Foden: et Vikingskib med Skjolde. Paa den anden Side: to rustede men vaabenløse Mænd, hvorimellem et firføddet Rovdyr (Ulv eller Hund), der gaber over den øverste Mands ene Fod.

I »Sveriges runinskrifter» tolkes denne Ristning saaledes: »Stenens bilder synas framställa Torgöt själv vid olika tidpunkter av slaget. Överst på framsidan står han i full rustning med stridsyxan i högra handen etc. . . . och nederst ligger han vapenlös fallen». Om Dyrene hedder det, at de »torde blott spela rollen av ornament», hvortil Forf. (i Artiklen i »Aftonbladet») har tilføjet: »ty man kan svårligen antaga, att de t. e. skulle häntyda paa Torer *Hund* . . . Olof den heliges mest förbittrade fiende».

I 1921 blev ved Görlev-Kirke i Vestsjælland fremdraget en mægtig Runesten, der viste sig at bære en gammel ramhedensk Indskrift. Denne meddeler først i almindelig Runestensstil, at »Tjodvé rejste denne Sten efter Odinkar». Derefter følger Fuparken — fra gammel Tid et af de kraftigste Værnemidler — hvorpaa Forsidens Indskrift slutter med den andetsteds fra kendte Formel: »nytt Kumlet vel!» Bagsidens Indskrift begynder med flg. Runer:

þmk iii sss ttt iii lll

er intet afgørende Vidnesbyrd om ung Alder, — heller ikke ved svenske Stene.

hvorefter (læst og tolket af Erik Moltke, APhS IV. 172 ff): »jeg satte Runerne ret», d. v. s. efter Magiens rette Regler. Slutningen af Indskriften er endnu utydet<sup>1</sup>. — I Formlen erkendte Dr. Marius Kristensen, strax da Görlev-Stenen fremkom, Slægtskabet med Ledberg-Formlen, og Moltkes Undersøgelse af denne har nu vist (se foran p. 140<sup>1</sup>), at de to Formler er fuldkommen identiske. En omtrent ligelydende Formel findes — som kraftig Forbandelse — i Vestnordisk: i Busleremsen i Eventyrsagaen om Bose (se Moltke, o. c. p. 181 f.). Med andre Ord: Historien om Östgötakampen vid Stiklastad opløses til en over hele Norden fra tidlig til sen Middelalder brugt Forbandelsesformel. — Billedristningen har muligvis (som jeg fremførte i et Foredrag 1927; jfr. Moltke o. c. p. 182) Hentydning til selve denne Formel; snarere spiller dog gamle mytologiske Forestillinger ind i Ristningen (se Shetelig i »Nordisk Kultur» 1931. XXVII. p. 216).

Endnu skal det blot bemærkes, at i Indledningen til Östergötlands runinskrifter (Sv. run. inskr. II, p. IX) nævnes Ledberg-Stenen som en af de 7 Indskrifter, der »med något skäl kunna kallas historiska och giva fasta stödjepunkter för de övrigas tidsbestämning».

### 3. Forsheda-Stenen. Smaaland.

Ogsaa denne Sten har efter den gængse runologiske Opfattelse Tilknytning til Olaf d. helliges Historie, idet Professor Otto von Friesen (i Medd. från Norra Smålands fornminnesförening, 1907, p. 3 ff.) har givet en Tolkning af Indskriften, ved hvilken han henfører Forsheda-Stenen til Knud d. Stores skaanske Krig mod Kong Olaf og Anund Jakob 1026. Denne Hypotese blev kraftigt imødegaaet af Prof. Lauritz Weibull i Hist. Tidskr. f. Skåneland IV (1910) p. 50 f., men von Friesen optog den uændret i »Runorna i Sverige» 1915 (p. 19) og har fastholdt den i den reviderede Udgave heraf, 1928 (p. 51). At Prof. Weibull har Ret i sin Kritik, synes mig udenfor Tvivl, og da von Friesens Tolkning giver et klart Exempel

<sup>1</sup> Bidrag til en Tolkning heraf vil fremkomme i forannævnte Publikation af Moltke.



paa den Dristighed, hvormed man stadig fra Runologernes Side bygger historiske Hypoteser, skal den her anføres.

Indskriften lyder if. von Friesens Læsning og Gengivelse (Runorna i Sverige, 1928):

: rhulf : auk : askihl : riþu : stin : þansi : etir : lifstin :  
 faþur : sin : es : uarþ : tuþr : | : a : skanu : i : karþ :  
 stakum : auk : farþu : a : | : finhiþi

»Rolf och Äskil reste denna sten efter sin fader Livsten, som vart död i Gårdstånga i Skåne, och de förde honom till Finnheden».

Med Støtte i Wimmers Runestens-Kronologi tidsfæster von Friesen Forsheda-Stenen til »1000-talets första decennier» (Medd. etc. p. 7). Da Wimmers Kronologi imidlertid ikke kan opretholdes, bortfalder Grundlaget for denne Tidsfæstelse; paa runologisk Basis at datere Forsheda-Stenen vil med vort nuværende Kendskab til Udviklingen af Vikingetidens Rune- og Sprogformer ikke være muligt. — Prof. von Friesen bestemmer endvidere Udtrykket *uarþ tuþr* til »död i strid», hvad der som ovf. (p. 115) paavist ikke er holdbart. Udgangspunktet for Hypotesen, nemlig at Livsten i et af de første Aartier af 11. Aarhundrede skulde være faldet i »ett fältslag vid Gårdstånga», mangler saaledes Hjemmel. Dermed er det ikke sagt, at Livsten ikke *kan* vare faldet i en Kamp ved Gaardstange, men selv om man vilde gaa ud fra denne Mulighed som et Faktum, lader von Friesens Hypotese sig dog ikke opretholde, idet den hviler paa en Omtolkning af Stednavnet »Gaardstange», som er i Strid med de historiske Kilder.

Af disse Kilder fremgaar det, at Kong Knud foruden Søslaget ved Holmen i Helgeaa har haft en Kamp til Lands; Meddelelse herom har vi fra den gamle angelsaxiske Krønike, hvori det hedder, at Kong Knud drog med en Flaade til Holmen i Helgeaa, og dær mødtes af en mægtig Hær, bestaaende baade af Landtropper og Flaade fra Svitjod<sup>1</sup>, — og hos

<sup>1</sup> Two of the Saxon Chronicles I, 157. Jfr Weibull. Hist. Tidskr. f. Skåneland IV, p. 49.

Saxo, der (X. 16) beretter, at Kong Knud slog Omund *apud Stangam montem*, hvorefter Flaadens Mandskab beredte sig til Kamp i Helgeaa; her opførte man fra en Holm en Fjælebro tværs over Aaen. Stedbetegnelsen »apud Stangam montem» passer meget godt paa »Stangebjerg» i Vestre Gønge Herred (Nørre Skaane), hvor Slaget altsaa maa formodes at have fundet Sted. I en sen Kilde (fra Midten af 14. Aarh.)<sup>1</sup>, der — som paavist af Docent Sture Bolin — er afhængig af Saxo »eller en med dennes verk nära befryndad källa»<sup>2</sup>, er Søslaget ved Broen i Helgeaa og Landslaget ved Stangebjerg kompileret til ét Slag: »in ponte quodam Scaniae qui Stangapelle dicitur», et forvansket Stednavn, der ingen Hjemmel har hverken i Historien eller i Virkeligheden.

Prof. von Friesen vil nu paa Basis af denne sene af Saxo afhængige Kilde forandre Saxo's *apud Stangam montem* til *Stangam pontem*, som da atter skulde være en Forkortelse af »Broen ved Stangapelle», hvor sidste Led skulde være Plur. »Pæle» af »Pæl» i Betydning »pallisad, förskansning», saaledes at »Stangapelle» kunde gengives ved »Stangeforskansning». En saadan Betydning af »Pæle», svarende til fornsvensk *pala*, er ikke hjemlet, men kan jo derfor nok have existeret. Prof. Friesen gaar imidlertid videre. »Stangepæle» skulde være en middelalderlig Gengivelse af et \**Stangagarðr*, idet *garðr* i Dansk — som i Vestnordisk — skulde have haft Betydningen »befæstet Borg» ∴ »Forskansning» (denne Formodning er ogsaa uhjemlet og ganske usandsynlig). Dette \**Stangagarðr* skulde da — om jeg har forstaaet rigtigt — være det samme som Forsheda-Stenens *garð-stångum*, det nuværende Gaardstange.<sup>3</sup> Livsten skulde altsaa være faldet i det hos Saxo

<sup>1</sup> Kongerækken (til 1333) i Cod. Holm. B 17, SRS. I. 1. p. 2 ff.

<sup>2</sup> Se Bolin, Om Nordens äldsta historieforskning, 1931 p. 197; Forf. fremhæver bl. a. at Saxo's Forvexling af Ømund/Emund med Anund, der gaar igen i Kongerækken, er naturlig hos Saxo, der ikke ved, at Olaf Skødkonge har andre Sønner end Ømund/Emund, medens Kongerækken kender baade Anund Jakob og Emund, og Fejlen her derfor ikke kan forklares som primær.

<sup>3</sup> Prof. von Friesen skriver herom (Medd. p. 16): »gårdstånga betyder sålunda Stånga vid förskansningen. *Stanga pæle* är den medeltida benäm-

omtalte Slag »apud Stangam montem» 1026, og til yderligere Bekræftelse for Hypotesens Rigtighed skulde tjene, at Tidspunktet passede med den »på runologisk väg beräknade tid».

Idet jeg ser bort fra den mig uforstaaelige Identifikation eller Forbindelse mellem et \*Stangagarðr og Stednavnet Gårdstange, skal jeg sammenholde Kilderne med Konklusionen.

*Kilderne:*

1. Runeindskrift fra 11. Aarh.: Livsten døde i Gaardstange i Skaane [velkendt Stednavn i Skaane].

2. Saxo's Danmarks Krønike, 12. Aarh.: Knud d. Store sejrede apud Stangam montem [= Stangebjerg, velkendt Stednavn i Skaane], og hans Flaade kæmpede ved en Bro i Helgeaa.

3. Kongerækken i Cod. Holm. B. 17, 14. Aarh., Kompilation af Saxo m. m.: Knud d. Store kæmpede ved en Bro Stangapelle (in ponte Stangapelle dicitur) [et ganske uhjemlet Navn].

*Konklusionen:*

Livsten kæmpede og faldt i Knud d. Stores Slag ved en Bro \*Stangepæle = \*Stangagarðr = Gaardstange.

4. **Asmund Kaaresøn.**

Til Slut skal meddeles en Hypotese om Sveriges berømteste Runeristers Identitet med en fra England kommende og til England tilbagedragende angelsaxisk Prælat.

I 1853 vakte den unge Lyriker Fredrik Sander sin Samtids Henrykkelse ved sine »Sånger till Selma»; han indfrieede imidlertid aldrig sin Ungdoms Løfter. Som gammel Mand gav Sander sig af med nordisk Oldgranskning, men — som det

ningen på Vikingetidens \*Stangagarðr . . . Af hvad som ofvan anförts framgår med stor sannolikhet att Stangapelle bro icke är någon annan än bron . . . vid Gårdstånga». Denne Identifikation af »gaardstange» med et \*»stangegaard» svarer til, om man f. Ex. identificerede Stockholm med et Navn Holmstock. »Man sætte Ølse for, man sætte Ølse bag» —.

hedder hos Schück og Warburg — »lockades här in på ovetenskapliga irrstigar». Saadanne Vildveje giver hans to Smaaskrifter, »Marmorlejonet från Piræus», 1896, og »Runinskrifter», 1898, mange Exempler paa. Til disse hører hans Forsøg paa at identificere Asmund Kåreson med Kong Emunds angelsaxiske Hofbiskop Osmund. Der vilde ingen Grund være til at fordybe sig i dette Indfald, hvis det ikke i vor Tid var taget op af Professor von Friesen, fastholdt af ham stadig stærkere — sidst i den ovf. nævnte reviderede Udgave 1928 af »Runorna i Sverige» p. 64 f.; jfr. Svensk biogr. Lex. II, 375.

Jeg skal ganske kort nævne, hvad der vides om Runeristeren og om den kirkelige Prælat.

Denne sidste, der var Biskop i Uppsala under Kong Emund Gamle (ca. 1050—60), har vi en fyldig Beretning om hos Adam af Bremen, der viser os Osmund som en meget myndig Kirkens Mand, der med Kraft og Held afviser de bremeriske Udsendinge. Osmund, der er født i England, har faaet sin Uddannelse i Bremen, men har forladt dette Sted for at blive præsteviet i Rom. Adam — der er ham ildesindet — paa-  
staar dog, at dette ikke lykkedes, men at han først efter mange Omvandringer blev viet af Ærkebiskoppen i Polen. Hvad man med Sikkerhed kan slutte af Adams Skildring er imidlertid, at Osmund har været en vidt berejst Mand, der ved Midten af Aarhundredet har haft en indflydelsesrig Stilling som Biskop i Uppsala, hvorfra han har kunnet byde Bremen Trods. — Efter Kong Emunds Død fik Bremerkirken Magten under Kong Stenkil (ca. 1060—66); Osmund drog da tilbage til England og døde her ca. 1070 i Ely Kloster<sup>1</sup>.

*Asmundr Kárason* — hvis Navn just ikke tyder paa nogen engelsk Herkomst — har ifølge Prof. von Friesen fra ca. 1025 til 1050 været Sveriges mest benyttede Stenhugger. Talrige er de kunstnerisk udførte Monumenter fra hans Haand, der er bevaret til Eftertiden, — og hvor mange maa ikke

<sup>1</sup> Adam, ed. Schmeidler III. 15. *Historia Eliensis* Lib. II, Cap. 42, udgivet i *Hist. Britannicæ etc. Scriptorum* XV (se p. 514).

være gaaet tabt i de henved tusind Aar, siden han begyndte sin rige Virksomhed! Ved sin prægtige Ornamentik brød Asmund nye kunstneriske Baner; og hans Sprog viser en for hin Tid sjældnen Formfuldendthed. At han i sit Fag har været en Mester, er ubestrideligt; og hans Værker er af den Art, som kun den gør, der helt er besjælet af sit Arbejde. — Det synes ligesaa ufatteligt, at denne af sin Kunst optagne Stenhuggermester skulde have haft Tid og Evne til at uddanne sig til lærd Gejstlig i Bremen, blive præsteviet i Rom, biskopviet i Polen, for derpaa at indtage Stillingen som Upplands Prælat — som at den europæiske Gejstlige, Kong Emunds mægtige Hofbiskop, skulde have haft Talent og Stunder til at uddanne sig til en Førsterangs Stenhuggermester og tage rundt til Upplands Storbønder for at gøre Mindesmærker over deres afdøde Slægtninge.

Jeg skal tilføje, at ligesom *Svend* var et af Danmarks og *Olaf* et af Norges, var *Asmund* et af Sveriges almindeligste Navne, og i England var *Osmund* et af de Navne, vi hyppigst træffer paa fornemme Mænd.

---

De her fremdragne Exempler vil formentlig have godtgjort, at Wimmers historisk-kronologiske Metode ikke er et isoleret Fænomen, og at en paa rationelt Grundlag hvilende Tidsfæstelse ikke er mindre paakrævet for de norske og svenske Runeindskrifers Vedkommende end for de danskes.

*Lis Jacobsen.*